



“Promoting Meaningful Integration of 3rd Country National Children to Education - IntegratEd”

Project number: 776143

Deliverable D.1.2

20/09/2018

Version 2.0

Authors list			
Author	Partner	Date	
Christina Ioannou	KMOP	24/04/2018	
Konstantinos Todoulos	KMOP	24/04/2018	
Versioning			
Version	Summary	Reviewing partners	Date
1.0	Development of the Draft version v01	KMOP	20/09/2018
1.1	Review	CESIE	27/09/2018
1.2	Review	InteRed	27/09/2018
2.0	Final version	KMOP	28/09/2018

The project has been funded with support from the European Commission.

The content of this publication represents the views of the author only and is his/her sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains.



Περιεχόμενα

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	2
Εισαγωγή	4
Περιγραφή της τρέχουσας κατάστασης.....	6
1.1. Στατιστικά στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των νεοαφιχθέντων παιδιών ΥΤΧ στα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Ελλάδας και τον αριθμό των ελληνικών σχολείων που έχουν μαθητές ΥΤΧ	6
1.2. Επισκόπηση και αξιολόγηση της διαμόρφωσης και της εφαρμογής πολιτικών για την ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση	7
1.3. Επισκόπηση του σχετικού νομικού πλαισίου/πλαισίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα.....	9
1.4. Αξιολόγηση της εφαρμογής των οδηγιών της ΕΕ και λοιπών διεθνών πολιτικών ή νομοθεσιών	10
1.5. Επισκόπηση των ερευνών και των εκθέσεων (σε εθνικό και διεθνές επίπεδο)	11
1.6. Επισκόπηση των έργων και των αποτελεσμάτων των έργων (σε εθνικό και διεθνές επίπεδο)	14
1.7. Προσέγγιση της διάστασης του φύλου	17
1.8. Λοιπά μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα.....	17
1.9. Διαθέσιμα στοιχεία/πληροφορίες/πηγές για την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου από μαθητές ΥΤΧ και περιορισμοί της δευτερογενούς έρευνας.....	18
1.10. Καλές πρακτικές για επιμόρφωση σε θέματα διαφορετικότητας, ισότητας και ένταξης και στήριξη των εκπαιδευτικών και της σχολικής κοινότητας σε θέματα ένταξης/ενσωμάτωσης	20
1.11. Περιγραφή των τριών καλών πρακτικών που είχαν τον μεγαλύτερο αντίκτυπο	21
Μεθοδολογία	24
Διαδικασίες δειγματοληψίας, αναζήτηση συμμετεχόντων, κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης (focus groups) και στις συνεντεύξεις.....	24



Αποτελέσματα.....	25
3.1. Ευρήματα της ομάδας εστιασμένης συζήτησης (focus group) με επαγγελματίες.....	25
3.2. Ευρήματα των συνεντεύξεων με επαγγελματίες	31
3.3. Ευρήματα της ομάδας εστιασμένης συζήτησης (focus group) με γονείς και μαθητές	34
3.4. Ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των ομάδων εστιασμένης συζήτησης (focus groups).....	36
3.5. Βασικές ικανότητες που πρέπει να διαθέτουν οι εκπαιδευτικοί και οι διευθυντές σχολείων για να στηρίζουν τη διαδικασία ένταξης των μαθητών ΥΤΧ στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.....	36
3.6. Καλές πρακτικές που εντοπίστηκαν στη διάρκεια των συνεντεύξεων.	37
Κριτική ανάλυση των ευρημάτων	37
Συμπεράσματα και προτάσεις	40
Βιβλιογραφία	43



Εισαγωγή

Η Ελλάδα είναι η χώρα με τη δεύτερη μεγαλύτερη εισροή προσφύγων στην Ευρώπη. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, το 2017 εισήλθαν στην Ελλάδα 29.595 πρόσφυγες, τη στιγμή που το 2016 ο αριθμός αυτός άγγιξε τους 173.614 (IOM, 2018). Η συνέχιση της προσφυγικής κρίσης έχει οδηγήσει στον εγκλωβισμό χιλιάδων παιδιών και των οικογενειών τους στην Ελλάδα, όχι μόνο λόγω των περιορισμών σε θέματα κινητικότητας για όσους δεν έχουν εξασφαλίσει το καθεστώς πρόσφυγα που επιβάλλουν σχετικές συνθήκες (Συνθήκη της Λισαβόνας, Συνθήκη του Δουβλίνου II κτλ.), αλλά επίσης λόγω του κλεισίματος της «βαλκανικής οδού» για τους μετανάστες που επιθυμούν να μετακινηθούν προς τη βόρεια και δυτική Ευρώπη.

Ο ακριβής αριθμός των παιδιών αυτών δύσκολα μπορεί να εκτιμηθεί, διότι αφενός υπάρχουν αντικρουόμενες εκθέσεις από ποικίλες πηγές που χρησιμοποιούν διαφορετικά συστήματα μέτρησης και αφετέρου λόγω της κινητικότητας και της διακύμανσης που παρατηρείται στην εισροή ατόμων με την πάροδο του χρόνου. Από τα 64.000 παιδιά που εισήλθαν στην Ελλάδα το 2016, 19.000-20.000 παιδιά προσφύγων και μεταναστών παραμένουν εντός της χώρας μέχρι και σήμερα, αριθμός που ισοδυναμεί με το 15% των συνολικών αφίξεων προσφύγων στη χώρα (UNICEF 2017). Σύμφωνα με άλλες πηγές (Ο Συνήγορος του Πολίτη - Ο Συνήγορος του Παιδιού - UNICEF 2017), υπολογίζεται ότι 4.000 από αυτά τα παιδιά βρίσκονται σε ελληνικά νησιά και 14.800 σε διάφορα μέρη της ηπειρωτικής Ελλάδας. Ο αριθμός των ασυνόδευτων παιδιών που έφθασαν στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2017 από 2.300 στα τέλη Ιουνίου σε 2.850 στα τέλη Σεπτεμβρίου. Το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (2017), εκτιμά ότι 8.000-8.500 παιδιά, ηλικίας 4-15 ετών, φιλοξενούνται σε 40 Κέντρα Φιλοξενίας Προσφύγων (ΚΦΠ). Ακόμη, 8.036 παιδιά (0-18 ετών) ζουν εκτός των δομών των ΚΦΠ, σε δομές φιλοξενίας και διαμερίσματα που διαχειρίζεται η Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες.

Αν και οι ασυνόδευτοι ανήλικοι αντιπροσωπεύουν ένα μικρό μόνο μέρος του συνολικού αριθμού των παιδιών, αποτελούν την πιο ευάλωτη ομάδα των παιδιών Υπηκόων Τρίτων Χωρών (ΥΤΧ) που διαμένουν στην Ελλάδα. Από τα περίπου 3.000 ασυνόδευτα παιδιά, σχεδόν 1.800 «διαμένουν σε ανοιχτές δομές φιλοξενίας είτε είναι αναγκασμένα να μείνουν στα νησιά ή σε de facto κέντρα κράτησης, αναμένοντας μία θέση σε καταφύγια της χώρας» σύμφωνα με τη UNICEF (2017). Παρόλο που τόσο οι κρατικές/διεθνείς αρχές όσο και οι ανθρωπιστικές ΜΚΟ καταβάλλουν κάθε δυνατή



προσπάθεια, τα παιδιά αυτά είναι εκτεθειμένα σε πολυάριθμες απειλές για την επιβίωσή τους, όπως η έλλειψη πρόσβασης σε στέγη, τροφή και ασφάλεια, ενώ παράλληλα διατρέχουν κίνδυνο απώλειας της ίδιας τους τη ζωής καθώς και σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Περίπου 1.098 ασυνόδευτα παιδιά διαμένουν σε ξενώνες φιλοξενίας. Σύμφωνα με στοιχεία που αφορούν το καθεστώς στέγασης των ασυνόδευτων ανηλίκων, 546 παιδιά διαμένουν σε Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ), 183 σε δομές προσωρινής φιλοξενίας, 253 σε ασφαλείς ζώνες, ενώ 107 από αυτά υπόκεινται σε περιορισμό της προσωπικής τους ελευθερίας (αστυνομικά τμήματα, κέντρα κράτησης κτλ.).

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι τα παραπάνω στατιστικά στοιχεία είναι ενδεικτικά, καθώς υπάρχουν πολλοί μη καταγεγραμμένοι ασυνόδευτοι ανήλικοι που πιστεύεται ότι εξακολουθούν να αποφεύγουν την καταγραφή ή να δηλώνουν ψευδώς ότι είναι μέλη οικογενειών ή ότι είναι ενήλικες (άνω των 19 ετών) για να μην εγκλωβιστούν στην Ελλάδα αλλά και λόγω της επιθυμίας τους να συνεχίσουν το ταξίδι τους σε άλλες χώρες της Ευρώπης (UNCHR, 2016; Pliakos 2016). Επιπλέον, το υψηλό ποσοστό απόρριψης αιτήσεων ασύλου, αποτρέπει πολλά παιδιά ΥΤΧ να επιδιώξουν να αποκτήσουν την προσφυγική ιδιότητα και την ανάλογη προστασία. Από την άλλη πλευρά, ορισμένα από τα εν λόγω παιδιά, ασυνόδευτα ή μη, σκέφτονται να μείνουν στην Ελλάδα για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, εντός του οποίου, είναι απαραίτητο να ενταχθούν, κυρίως στην εκπαίδευση, γεγονός το οποίο συνιστά μεγάλη πρόκληση για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, δεδομένης της μαζικής εισροής προσφύγων και μεταναστών σε περίοδο οικονομικής κρίσης. Σύμφωνα με τον Δείκτη Πολιτικής Ένταξης Μεταναστών (MIPEX-2015), οι χώρες της ΕΕ δεν θέτουν επί τάπητος μία ολοκληρωμένη προσέγγιση της ένταξης, η οποία θεωρείται ο ακρογωνιαίος λίθος της παροχής εκπαιδευτικής υποστήριξης σε νεοαφιχθέντα παιδιά μεταναστών (Dumčius et al., 2013). Σε αυτό το πλαίσιο, δεν έχουν συγκεκριμένες και σαφείς προτάσεις για την αποκατάσταση των προβλημάτων επικοινωνίας με τους γονείς και την αντιμετώπιση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας. Όπως αναφέρει η έκθεση της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες με τίτλο «Είναι η Σειρά Της» (“Her Turn”) (UNHCR 2017), μόνο το 61% των παιδιών προσφύγων έχουν πρόσβαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, σε σύγκριση με τον παγκόσμιο μέσο όρο που ανέρχεται στο 91%. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, μόλις το 23% των εφήβων προσφύγων πηγαίνουν στο σχολείο, ενώ παγκοσμίως ο μέσος όρος είναι 84%.

Το έργο “Promoting Meaningful Integration of 3rd Country National Children to Education” (IntegratEd) με την υποστήριξη του Προγράμματος του Ταμείου Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης (Asylum, Migration and Integration Fund-AMIF) της



Ευρωπαϊκής Ένωσης στοχεύει «στην ενίσχυση της συμμετοχής των νεοαφιχθέντων παιδιών υπηκόων τρίτων χωρών (ΥΤΧ) στην εκπαίδευση και στην καταπολέμηση των διακρίσεων σε βάρος των παιδιών ΥΤΧ στο σχολικό περιβάλλον στην Ελλάδα, την Ιταλία και την Ισπανία και την ΕΕ γενικότερα». Ο στόχος αυτός θα επιτευχθεί μέσω της δημιουργίας ενός Μοντέλου Εκπαιδευτικής Υποστήριξης, το οποίο θα θίγει ζητήματα, όπως η περαιτέρω ακαδημαϊκή υποστήριξη, η προβολή και η συνεργασία, η διαπολιτισμική εκπαίδευση καθώς και η ενσωμάτωση της έννοιας της διαπολιτισμικότητας στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η παρούσα έκθεση εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Πακέτου Εργασίας 1 «Εντοπισμός και αξιολόγηση των πολιτικών και των πρακτικών που εφαρμόζονται για την ενίσχυση της ένταξης των παιδιών Υπηκόων Τρίτων Χωρών (ΥΤΧ) στην εκπαίδευση» (“Identification and assessment of policies and practices regarding the inclusion of TCN children in education”) του έργου IntegratEd. Το εν λόγω Πακέτο Εργασίας στοχεύει όχι μόνο στον εντοπισμό και την αξιολόγηση των υφιστάμενων πολιτικών και πρακτικών για την ένταξη των παιδιών ΥΤΧ στην εκπαίδευση στις συμμετέχουσες χώρες, αλλά επίσης, στην υποβολή προτάσεων σχετικά με αποτελεσματικές πολιτικές, πρακτικές και μέτρα που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην επιτυχή ένταξη των παιδιών αυτών σε σχολικές δομές. Τα ευρήματα της παρούσας έκθεσης και η συγκριτική ανάλυση των ευρημάτων αυτών μεταξύ των χωρών θα αποτελέσουν τη βάση στην οποία θα στηριχθεί η μεθοδολογία του έργου για την ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού μοντέλου εκπαιδευτικής υποστήριξης (Πακέτο Εργασίας 2).

Περιγραφή της τρέχουσας κατάστασης

Τελευταίες εξελίξεις

1.1. Στατιστικά στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των νεοαφιχθέντων παιδιών ΥΤΧ στα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Ελλάδας και τον αριθμό των ελληνικών σχολείων που έχουν μαθητές ΥΤΧ

Το ζήτημα της ένταξης των παιδιών ΥΤΧ απασχολεί πολύ έντονα, ιδίως μετά την κλιμάκωση της προσφυγικής κρίσης από το 2016 και μετά. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα διέθετε περιορισμένες υποδομές και ρυθμίσεις για την ένταξη των παιδιών των ΥΤΧ, ενώ παράλληλα οι αρμόδιες αρχές αιφνιδιάστηκαν και ήταν απροετοίμαστες (Human Rights Watch, 2017).



Σύμφωνα με τον Συνήγορο του Παιδιού στην Ελλάδα (2017), συνολικά 6.000 παιδιά μεταναστών και προσφύγων έχουν εγγραφεί σε δημόσια σχολεία σε όλη τη χώρα. Το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (2017) αναφέρει ότι κατά το έτος 2017, πάνω από 5.000 (2.493 για πρώτη φορά) παιδιά μεταναστών και προσφύγων ηλικίας 6-16 ετών έχουν εγγραφεί σε πάνω από 1.000 ελληνικά σχολεία σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης σε αστικές περιοχές (διαμερίσματα ή κέντρα φιλοξενίας). Περίπου 3.000 από αυτά τα παιδιά παρακολουθούν πλέον πρωινά μαθήματα, καθώς το προηγούμενο σχολικό έτος είχαν παρακολουθήσει ένα προπαρασκευαστικό πρόγραμμα μαθημάτων. Οι αριθμοί των μαθητών αυτών ολοένα αυξάνονται, διότι γίνεται μία συνεχής προσπάθεια να διευκολυνθεί η εγγραφή των νεοαφιχθέντων ή εγκατεστημένων παιδιών ΥΤΧ στις υπάρχουσες τάξεις. Στην ετήσια έκθεση της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες τονίζεται ότι η πλειονότητα των παιδιών των ΥΤΧ που συμμετέχουν στο εκπαιδευτικό σύστημα και είναι πρόσφυγες ή αναζητούν άσυλο προέρχεται από τη Συρία, το Αφγανιστάν, το Ιράκ, το Ιράν και τις αφρικανικές χώρες (UNCHR, 2017).

Ωστόσο, ένας διόλου ασήμαντος αριθμός παιδιών εξακολουθεί να στερείται την πρόσβαση στην εκπαίδευση λόγω του γεγονότος ότι παραμένουν εγκλωβισμένα σε καταυλισμούς προσφύγων στα ελληνικά νησιά ή δεν έχουν πρόσβαση στο εκπαιδευτικό σύστημα (The Greek Ombudsman – Ombudsman for the Child- UNICEF, 2017). Εκτός από αυτό, τα παιδιά ΥΤΧ που έχουν ολοκληρώσει τη φοίτηση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (δημοτικό) δεν λαμβάνουν επαρκή κίνητρα που θα τα ωθήσουν να παρακολουθήσουν μαθήματα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς υπάρχουν λιγότερα στοχευμένα προγράμματα για την εγγραφή τους σε σύγκριση με αυτά που διατίθενται για μικρότερους σε ηλικία μαθητές. Τέλος, ορισμένα παιδιά που μένουν τόσο στα Κέντρα Φιλοξενίας Προσφύγων (ΚΦΠ) όσο και σε άλλες εγκαταστάσεις δεν έχουν εγγραφεί σε σχολεία της επίσημης ελληνικής εκπαίδευσης λόγω τεχνικών δυσκολιών (π.χ. απόσταση, μη διαθεσιμότητα, μετάβαση στο σχολείο) και λόγω της απροθυμίας των γονέων/κηδεμόνων τους να τα εγγράψουν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

1.2.Επισκόπηση και αξιολόγηση της διαμόρφωσης και της εφαρμογής πολιτικών για την ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση

Επειδή οι νόμοι και οι οδηγίες που ρυθμίζουν την εγγραφή και την ένταξη των μαθητών ΥΤΧ κρίθηκαν ανεπαρκείς κατά την τελευταία υποδοχή προσφύγων, εκδόθηκαν πρόσθετες οδηγίες στη διάρκεια των τελευταίων τεσσάρων (4) ετών. Παρατυπίες όπως



η ελλιπής υποβολή εγγράφων πιστοποίησης της διαμονής, της εθνικότητας, του μορφωτικού επιπέδου και η απουσία γονέων ή νόμιμων κηδεμόνων (στην περίπτωση ασυνόδευτων ανηλίκων) έχουν δημιουργήσει καθυστερήσεις και "γκρίζες ζώνες" στη νομοθεσία. Όλα αυτά τα προβλήματα αποκαθίστανται σταδιακά. Για παράδειγμα, ο νόμος 4251/2014 (80Α) αναφέρει ότι:

«Για την εγγραφή ανήλικων πολιτών τρίτων χωρών στα ελληνικά σχολεία, όλων των βαθμίδων, απαιτούνται τα αντίστοιχα με τα προβλεπόμενα για τους ημεδαπούς δικαιολογητικά. Κατ' εξαίρεση, με ελλιπή δικαιολογητικά μπορούν να εγγράφονται στα δημόσια σχολεία και τέκνα πολιτών τρίτων χωρών, εφόσον: α. προστατεύονται από το ελληνικό κράτος ως δικαιούχοι διεθνούς προστασίας και όσων τελούν υπό την προστασία της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών, β. προέρχονται από περιοχές στις οποίες επικρατεί έκρυθμη κατάσταση, γ. έχουν υποβάλει αίτηση για τη χορήγηση ασύλου, δ. είναι πολίτες τρίτων χωρών που διαμένουν στην Ελλάδα, ακόμη και αν δεν έχει ρυθμισθεί η νόμιμη διαμονή τους σε αυτήν».

Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, το οποίο ενισχύει τον ρόλο του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ανέλαβε την πρωτοβουλία να ιδρύσει το 2016 τις Δομές Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ). Οι εγκαταστάσεις αυτές, οι οποίες σχεδιάστηκαν για να φιλοξενήσουν παιδιά ΥΤΧ, λειτουργούν εντός σχολικών μονάδων και βρίσκονται συνήθως κοντά σε καταυλισμούς προσφύγων και "hot spots" για να διευκολύνουν την ένταξη των ανηλίκων προσφύγων/μεταναστών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (Greek Government Gazette, 2017). Οι εν λόγω εγκαταστάσεις συνέχισαν να λειτουργούν κατά τα έτη 2017-18 και ακολουθούν ένα εβδομαδιαίο εκπαιδευτικό πρόγραμμα είκοσι (20) ωρών (τέσσερις ώρες ημερησίως) που καλύπτει τη διδασκαλία της ελληνικής, των μαθηματικών, των αγγλικών και θα περιλαμβάνει καλλιτεχνικές και αθλητικές δραστηριότητες (Institute of Educational Policy, 2016). Οι ΔΥΕΠ υιοθέτησαν τη λειτουργία των απογευματινών δομών υποδοχής για την εκπαίδευση από τα προηγούμενα χρόνια. Οι απογευματινές αυτές τάξεις εξακολουθούν να λειτουργούν για έναν μικρό αριθμό παιδιών που δεν πρόλαβαν να ολοκληρώσουν το προενταξιακό έτος της προηγούμενης σχολικής χρονιάς ή εκείνα που η Δομή Φιλοξενίας στην οποία διαμένουν δεν βρίσκεται κοντά σε Ζώνη Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ). Κατά το σχολικό έτος 2016-2017, συνολικά λειτούργησαν 111 ΔΥΕΠ σε όλες τις περιφέρειες της Ελλάδας εκτός των νησιών και φοίτησαν σε αυτές 2.643 μαθητές σχολικής ηλικίας (Scientific Committee for the Support for Children of Refugees, 2017). Για τον σκοπό αυτό, προσελήφθησαν διακόσιοι έντεκα νέοι δάσκαλοι για τις πρωινές τάξεις υποδοχής που δημιουργήθηκαν.



Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής είναι υπεύθυνο για τη διενέργεια όλων των διαγνωστικών τεστ που στόχο έχουν να αξιολογήσουν το επίπεδο και την πρόοδο των πρόσφατα εγγεγραμμένων φοιτητών ΥΤΧ στις ελληνικές αίθουσες διδασκαλίας, καθώς και για το καθημερινό πρόγραμμα των τάξεων και την έκδοση εξατομικευμένης κάρτας μαθητή που θα βοηθά στην παρακολούθηση της ακαδημαϊκής του προόδου και της κατάστασης του ακόμη και σε περίπτωση μετεγκατάστασης σε άλλη χώρα (Ministry of Education, Research and Religious affairs, 2016).

Γενικά, το σχολικό έτος 2016-2017 χαρακτηρίστηκε ως "μεταβατική χρονιά". Το 2016 οργανώθηκαν προπαρασκευαστικές και δημιουργικές δραστηριότητες απασχόλησης στα Κέντρα Υποδοχής και Απασχόλησης (ΚΥΠ). Οι δράσεις αυτές είχαν ως στόχο να δώσουν τη δυνατότητα στους ανήλικους άνω των 15 ετών να επανέλθουν σε μια κανονική και ομαλή ζωή. Όσον αφορά τους ανήλικους άνω των 15 ετών και τους ενήλικες, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην παροχή γλωσσικών μαθημάτων, τη διοργάνωση αθλητικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων καθώς και την υλοποίηση προγραμμάτων τεχνικής και επαγγελματικής κατάρτισης. Μετά την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας τα παιδιά άνω των 15 ετών θα έχουν την ευκαιρία να σπουδάσουν στα τεχνικά, επαγγελματικά και λοιπά/ενιαία λύκεια της χώρας ή να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων και το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής (2016) έχουν δεσμευτεί να παρέχουν πιστοποιητικά σπουδών και πιστοποίηση επαγγελματικών προσόντων σε όσους ολοκληρώνουν με επιτυχία τις σπουδές τους.

1.3.Επισκόπηση του σχετικού νομικού πλαισίου/πλαισίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Τις τελευταίες δεκαετίες, η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να καλύψει τα νομοθετικά κενά (μέσω του Υπουργείου Παιδείας), καθώς και να ενημερώσει και να εμπλουτίσει το σχετικό πλαίσιο προκειμένου να το εκσυγχρονίσει και να ενσωματώσει σε αυτό όλο το νομικό πλαίσιο των διεθνών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση εξασφαλίζεται παγκοσμίως από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989). Στην Ελλάδα, η σύμβαση αυτή επικυρώθηκε στις 3 Δεκεμβρίου 1992 με το νόμο 2110/92 (Official Government Gazette, 1992).

Η Ελληνική Δημοκρατία (2016) ενσωμάτωσε την πολιτική για τη διαφορετικότητα στην εκπαίδευση με την Οδηγία της ΕΕ 43/2000/ΕΚ. Ο πρώτος νόμος σχετικά με την ένταξη των μεταναστών/παλιννοστούντων ελλήνοπουλων στην εκπαίδευση ήρθε με το νόμο



1404/83, άρθρο 45 (1983) που ρύθμιζε τη λειτουργία των τάξεων υποδοχής. Με τον νόμο 2413/96 (1996) το ελληνικό κράτος άρχισε να περιγράφει τους μηχανισμούς που χρησιμοποιούνται για την ένταξη της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και τους τρόπους με τους οποίους πρέπει να συμπεριληφθεί στα επίσημα προγράμματα σπουδών του εκπαιδευτικού συστήματος. Έπειτα, ακολούθησε η Υπουργική Απόφαση αριθ. Φ10/20 / Γ1/708 (1999) με την οποία το ελληνικό κράτος εισήγαγε για πρώτη φορά τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και καθιέρωσε ομάδες υποδοχής και τμήματα διδασκαλίας για παιδιά επαναπατρισθέντων και μεταναστών.

Η Ελλάδα δεσμεύθηκε επισήμως να δώσει πλήρη δικαιώματα και να επιτρέψει σε όλα τα παιδιά να συμμετέχουν στην εκπαίδευση με το άρθρο 40 του νόμου αριθ. 2910/01 (2001) και αργότερα με τον νόμο 3304/05 (2005) για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Ο νόμος 3386/05 (2015) καθώς και ο ισχύων Κώδικας Μετανάστευσης βάσει του νόμου 4251/14 (2014) ενισχύουν και διευκρινίζουν περαιτέρω αυτή τη δέσμευση.

Ο νόμος 3879/15 (2015) και ο νόμος 4415/16 (2016) εισήγαγαν την καθιέρωση της διαβίου μάθησης και άλλων υποδομών (π.χ. αίθουσες, διδακτικά βοηθήματα, θερινά μαθήματα και μαθήματα διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας, όπως θα διδασκόταν στη χώρα καταγωγής των μαθητών), τα οποία ωφελούν τα παιδιά ΥΤΧ, καθώς και την επίσημη σύσταση των Δομών Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ) και τη ρύθμιση της λειτουργίας και της κατανομής του διδακτικού προσωπικού.

Το ελληνικό κράτος συνεργάζεται με διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς, συμμετέχει ενεργά στη συζήτηση και τη διαμόρφωση της διεθνούς νομοθεσίας για τα παιδιά και σέβεται τις αποφάσεις και τις συστάσεις αυτών των οργανισμών. Παρόλο που έχει θεσπιστεί το Εθνικό Παρατηρητήριο για τα Δικαιώματα των Παιδιών, παραμένει στην ουσία ανενεργό (Hellenic League for Human Rights, 2015). Ο ρόλος της παρατήρησης και της ενεργού παρακολούθησης της κατάστασης των δικαιωμάτων των παιδιών εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Συνηγόρου του Πολίτη, στο ειδικό τμήμα για το παιδί.

1.4.Αξιολόγηση της εφαρμογής των οδηγιών της ΕΕ και λοιπών διεθνών πολιτικών ή νομοθεσιών

Σε ό,τι αφορά την εφαρμογή των οδηγιών της ΕΕ σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα, η Ελλάδα προσπάθησε να τις ενσωματώσει στο νομικό της σύστημα. Με την υπουργική απόφαση 141/2013 (2013) η Ελλάδα ενσωμάτωσε την οδηγία 2011/95/ΕΕ "για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των



απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία, καθώς και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας». Η εν λόγω οδηγία ήταν η βελτιωμένη έκδοση της οδηγίας 2004/83/ΕΚ, δηλ. βελτιώνει τις παραπάνω απαιτήσεις, ούτως ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη αναγνώριση των πτυχών που σχετίζονται με το φύλο των αιτούντων διεθνούς προστασίας και μεγαλύτερη προσοχή προς το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού.

Επιπλέον, με τον νόμο 4375/16 (2016) ενσωματώθηκε η οδηγία 2013/33/ΕΕ στο ελληνικό νομικό σύστημα. Η οδηγία αυτή ήταν η βελτιωμένη έκδοση του 2003/9/ΕΚ, που περιγράφει τις ελάχιστες απαιτήσεις αποδοχής ατόμων που ζητούν άσυλο στα κράτη-μέλη της ΕΕ, οι οποίες είχαν προηγουμένως ενσωματωθεί στο ελληνικό νομικό σύστημα με την Υπουργική Απόφαση 220/07 (2007). Μεταξύ άλλων, η παρούσα οδηγία διασφαλίζει ότι τα παιδιά των υπηκόων τρίτων χωρών έχουν το ίδιο δικαίωμα στην εκπαίδευση όπως και κάθε ελληνόπουλο. Ωστόσο, η νομική ενσωμάτωση ή η εφαρμογή τέτοιων οδηγιών δεν εξασφαλίζει την πλήρη εφαρμογή τους στην πράξη, κυρίως λόγω της κινητικότητας των ΥΤΧ που ίσως κατευθύνονται σε άλλη χώρα υποδοχής και λόγω άλλων πρακτικών απαιτήσεων ή δυσκολιών, όπως απωλεσθέντα έγγραφα, απόσταση του εκπαιδευτικού κέντρου από τη δομή φιλοξενίας ή το σπίτι των παιδιών και ούτω καθεξής.

Τέλος, ο Συνήγορος του Παιδιού (UNICEF, 2016) έχει διαμορφώσει έναν μόνιμο μηχανισμό για την παρακολούθηση των δικαιωμάτων των παιδιών σε κίνηση και έχει συντάξει έναν οδηγό για τα δικαιώματα των παιδιών ΥΤΧ που διαμένουν ή ταξιδεύουν μέσω της Ελλάδας σύμφωνα με τη διεθνή νομοθεσία (The Greek Ombudsman for the Child-UNICEF, 2017). Γενικά, πραγματοποιεί συχνές έρευνες και δραστηριότητες παρακολούθησης προκειμένου να δημοσιεύει τις τελευταίες εξελίξεις στον χώρο αυτό (The Greek Ombudsman for the Child-UNICEF, 2017).

1.5.Επισκόπηση των ερευνών και των εκθέσεων (σε εθνικό και διεθνές επίπεδο)

Η **Επιστημονική Επιτροπή για τη Στήριξη των Παιδιών των Προσφύγων** (2016, 2017) έχει αναλάβει την αποστολή να επανεξετάσει και να αξιολογήσει τον σχεδιασμό και τη διαχείριση όλων των νέων εγκαταστάσεων που δημιουργήθηκαν υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας το 2016 και το 2017. Στις εκθέσεις που συντάσσει η επιτροπή, προβαίνει σε επισκόπηση της κατάστασης των παρεχόμενων εγκαταστάσεων, καταγράφει όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα που διοργανώνονται από ΜΚΟ και



άλλους φορείς, καθώς και τις ανάγκες της ομάδας-στόχου. Στην έκθεση του 2016, απαριθμούνται αρκετές προτάσεις για την ψυχοκοινωνική υποστήριξη και την εκπαίδευση των παιδιών προσφύγων. Ακόμη, παρουσιάζεται ένας συμπληρωματικός υποστηρικτικός μηχανισμός και ορισμένες διαδικασίες που μπορούν να αξιοποιηθούν για την εκπαίδευση των παιδιών αυτών.

Τα δύο έγγραφα εργασίας έχουν ένα κοινό θέμα, περιγράφουν την όλη διαδικασία και τη σχετική πρόοδο, τονίζουν τα αδύνατα σημεία και παρουσιάζουν προτάσεις για περαιτέρω δράση.

Σύμφωνα με την έκθεση του 2017, η αξιολόγηση της εκπαίδευσης των παιδιών προσφύγων έγινε λαμβάνοντας υπόψη τους εξής τρεις βασικούς παράγοντες:

- α) Ο αριθμός των εισροών προσφύγων που απαιτούσαν γρήγορες αντιδράσεις και προγραμματισμό, συνεχή εποπτεία, εκτίμηση μεταβαλλόμενων συνθηκών και συνεχείς προσαρμογές σύμφωνα με διοικητικά και επιστημονικά κριτήρια.
- β) Η διαχείριση του έργου κατάρτισης προσφύγων, το οποίο απαιτούσε τη συνέργεια διαφόρων τμημάτων πολλών υπουργείων, διεθνών οργανισμών και ΜΚΟ. Απουσίαζε κάποιος ειδικός μηχανισμός εποπτείας και συντονισμού με επαρκείς επιστημονικές γνώσεις και τεχνογνωσία.
- γ) Το έργο, στο σύνολο του, ήταν και εξακολουθεί να είναι μεγάλης πολιτικής σημασίας με αυξημένες ευθύνες. Τέλος, θα έπρεπε να είχε δημιουργηθεί μία πιο άμεση και ευέλικτη ομάδα εργασίας.

Η έκθεση του 2017 επεκτείνει την καταγραφή των υπαρχόντων εγκαταστάσεων και έργων, καθώς και των αδυναμιών τους, όπως οι περιορισμοί του υφιστάμενου πλαισίου, η ανεπαρκής στελέχωση των ΔΥΕΠ από εκπαιδευτικούς, οι συχνές εναλλαγές προσωπικού και η ανεπαρκής κατάρτιση του διδακτικού προσωπικού για τις ιδιαιτερότητες της εργασίας με παιδιά προσφύγων, με διαφορετικό πολιτισμό και γλώσσα, τα οποία έχουν υποστεί ψυχολογικό τραύμα. Σε μια ξεχωριστή ενότητα που έχει τον τίτλο «Προτάσεις», η Επιστημονική Επιτροπή επιδιώκοντας την ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα του μέγιστου αριθμού παιδιών ΥΤΧ (και ιδιαίτερα ηλικίας 15-18 ετών) προτείνει:

- Να τους δίνεται η ευκαιρία να παρακολουθούν μαθήματα τόσο στα ελληνικά όσο και στα αγγλικά και η επιλογή να διδάσκονται μαθήματα στη μητρική τους γλώσσα. Εκτός αυτού, συνιστάται η ενεργοποίηση του παλαιότερου νόμου 1789/99 για τη δημιουργία τάξεων υποδοχής στο γυμνάσιο και στο λύκειο.



- Να λειτουργούν εντατικά μαθήματα ελληνικής γλώσσας και μαθήματα επαγγελματικού προσανατολισμού κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών διακοπών.
- Να οργανωθούν εναλλακτικοί τρόποι χορήγησης πιστοποιητικών για την ολοκλήρωση φοίτησης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση για άτομα με ανεπαρκή αποδεικτικά στοιχεία.
- Να οργανωθούν μαθήματα εξοικείωσης με την ελληνική γλώσσα και τον ευρωπαϊκό πολιτισμό.
- Να χρησιμοποιηθούν εργαλεία ηλεκτρονικής μάθησης που έχουν ήδη σχεδιαστεί ή βρίσκονται σε εξέλιξη για χρήση από παιδιά σε απομακρυσμένες περιοχές.
- Να οργανωθούν ειδικά μαθήματα για τις τέχνες και τις χειροτεχνίες.

Το Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής - ΕΛΙΑΜΕΠ (Anagnostou & Nikolova, 2017) δημοσίευσε, επίσης, μια λεπτομερή έκθεση στην οποία παρακολουθείται όλη η πρόοδος, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται και η πιθανή συμπερίληψη ορθών πρακτικών από άλλες ευρωπαϊκές χώρες στη διαδικασία ένταξης των παιδιών ΥΤΧ στην εκπαίδευση. Η έκθεση αξιολόγησε τη στρατηγική που ακολούθησε το Υπουργείο Παιδείας για τα σχολικά έτη 2016-2017 και τις προσαρμογές που πραγματοποίησε κατά τα έτη 2017-2018. Το συμπέρασμα που προέκυψε είναι ότι υπήρξε πρόοδος κατά τη διάρκεια του τρέχοντος έτους όσον αφορά τη διασφάλιση της ομαλής ένταξης των παιδιών και την κάλυψη των αναγκών τους παρά τα προβλήματα που υπήρχαν, όπως η έλλειψη συμμετοχής των γονέων και η έλλειψη ανατροφοδότησης από τους ίδιους τους πρόσφυγες. Επιπλέον, ο συντάκτης της έκθεσης αναφέρει ότι το αρχικό σχέδιο παρακολούθησης μαθημάτων στις απογευματινές τάξεις δεν βοήθησε στην ένταξη των παιδιών προσφύγων στις σχολικές κοινότητες. Οι βασικές αρχές που πρέπει να ληφθούν υπόψη για τη διαμόρφωση λύσεων είναι η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας μεταξύ των παιδιών των προσφύγων, η επικοινωνία με τους γονείς και η ενίσχυση της συμμετοχής τους στη σχολική ζωή. Μια άλλη πολύ σημαντική αρχή είναι η αποκέντρωση. Εφόσον υπάρχουν ήδη προτάσεις και καλές πρακτικές, οι σχολικές μονάδες και οι τοπικοί φορείς συντονισμού της εκπαίδευσης θα πρέπει να επιδιώξουν τη στήριξη από οργανισμούς που ασχολούνται και διαθέτουν την τεχνογνωσία ώστε να προσφέρουν την υποστήριξη που χρειάζονται για να ενημερωθούν για την ύπαρξη συγκεκριμένων προγραμμάτων και σχετικής χρηματοδότησης.

Ένα άλλο σοβαρό πρόβλημα που έχει εντοπιστεί στην έκθεση της Ελληνικής Ένωσης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2017) είναι η απροθυμία μερικών τμημάτων του



πληθυσμού και ορισμένων τοπικών κοινοτήτων να υποδέχονται τα παιδιά προσφύγων στα τοπικά σχολεία. Οι αντιδράσεις τους ήταν ποικίλες, δηλ. άλλες φορές εκφράζονταν ανησυχίες για τη δημόσια υγεία, λόγω της πιθανότητας να μην έχει προηγηθεί εμβολιασμός των παιδιών αυτών, ενώ άλλες φορές εκδηλώνονταν ρατσιστικές επιθέσεις. Σύμφωνα με την έκθεση, παρόλο που το φαινόμενο αυτό έχει μειωθεί, απαιτείται βοήθεια, συντονισμός και συνεργασία μεταξύ των τοπικών αρχών, των σχολικών μονάδων και άλλων κοινωνικών φορέων για την εξάλειψη αυτού του φαινομένου. Επιπρόσθετα, το Υπουργείο θα πρέπει να διευκρινίσει στους σχολικούς διευθυντές ότι είναι υποχρεωμένοι να εγγράφουν τα παιδιά προσφύγων στις σχολικές μονάδες τους μέσω μιας οδηγίας. Τέλος, στην έκθεση επισημαίνεται η έλλειψη εκπαιδευτικού υλικού ως σημαντικό εμπόδιο για την ποιότητα του διδακτικού έργου που προσφέρουν οι εκπαιδευτικοί.

1.6. Επισκόπηση των έργων και των αποτελεσμάτων των έργων (σε εθνικό και διεθνές επίπεδο)

Στην Ελλάδα, δραστηριοποιείται ένας μεγάλος αριθμός εθνικών και διεθνών ΜΚΟ και οργανισμών μεταξύ των οποίων, η Διεθνής Αμνηστία, η UNICEF, ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (IOM), η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (UNCHR), το Συμβούλιο Προσφύγων της Δανίας, η Terre des Hommes (Γη των ανθρώπων), οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα μαζί με ελληνικούς οργανισμούς όπως η Praksis, η ΑΡΣΙΣ, η MetACTION και η Civis Plus. Πολλοί από τους παραπάνω οργανισμούς και οργανώσεις, σε συνεργασία με τις ελληνικές αρχές, επικέντρωσαν το έργο τους στην οργάνωση και τη διευκόλυνση της πρόσβασης των ανηλίκων στην εκπαίδευση. Επιπλέον, υπάρχουν πολλά έργα που χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα οποία εξετάζουν το ζήτημα αυτό επί του παρόντος και βρίσκονται σε εξέλιξη αυτή την περίοδο. Για παράδειγμα, το έργο **E-Course - “Enhancing the ParticipatiOn and Learning Performance of Migrant and RefUgee Children in PRimary School Education” (Erasmus+)**, το οποίο υλοποιείται στην Ελλάδα από το Κέντρο Μέριμνας Οικογένειας και Παιδιού (ΚΜΟΠ), στοχεύει να ενισχύσει την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών προκειμένου να είναι σε θέση να διαχειριστούν μικτές τάξεις στις οποίες φοιτούν παιδιά μεταναστών και προσφύγων και να προσφέρει στήριξη στα σχολεία για τη διευκόλυνση της ένταξης και της επιτυχίας των μαθητών που προέρχονται από οικογένειες μεταναστών, συμβάλλοντας έτσι στην αντιμετώπιση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου. Επίσης, το πρόγραμμα **Open School Doors (Erasmus+)** υλοποιείται στην Ελλάδα από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων (ΥΤΥΕ) «Διόφαντος», το οποίο βοηθά τους γονείς με μεταναστευτικό



υπόβαθρο να συμμετέχουν πιο ενεργά στην εκπαίδευση των παιδιών τους μέσω της χρήσης ψηφιακών μέσων. Παράλληλα, το ΚΜΟΠ έχει αναλάβει την υλοποίηση του έργου **MEDIS - Mediterranean Inclusive Schools (Erasmus+)** στην Ελλάδα, το οποίο έχει ως στόχο την ενίσχυση και την εδραίωση της κοινωνικής συνοχής, τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και τη διδασκαλία της τοπικής γλώσσας σε ένα πολύγλωσσο περιβάλλον για τους νεοαφιχθέντες μετανάστες στα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί, ότι όλα τα προαναφερθέντα έργα βρίσκονται σε εξέλιξη και δεν έχουν παραγάγει προς το παρόν σταθερά αποτελέσματα.

Ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (IOM) έχει σχεδιάσει ένα πρόγραμμα για τη μετακίνηση παιδιών από προσφυγικούς καταυλισμούς στις τάξεις υποδοχής των κοντινών σχολείων. Μέχρι το τέλος του 2017 υπολογίζεται ότι θα διατεθούν 2,8 εκατομμύρια ευρώ από το σύνολο των 9,5 εκατομμυρίων που απαιτούνται για τη μεταφορά των παιδιών στο σχολείο, τους συνοδούς και για την καθαριότητα των σχολείων, ενώ ήδη έχει ξεκινήσει η επεξεργασία σχεδίου για την επέκταση της χρηματοδότησης από τον ΔΟΜ για την κάλυψη άλλων αναγκών, όπως η θέρμανση και οι βελτιώσεις των σχολικών μονάδων. Το εν λόγω πρόγραμμα βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη και εφοδιάζει τα παιδιά με τα απαραίτητα σχολικά είδη, όπως τετράδια, στυλό, μολύβια και άλλα σχολικά είδη.

Η ΜΚΟ **ΜΕΤΑδραση**, με τη βοήθεια του Δήμου Αθηναίων και το πρόγραμμα «Ανοιχτά Σχολεία», το οποίο χρηματοδοτείται από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, διαχειρίζεται το έργο «Step2School/Βήμα στο Σχολείο» που στοχεύει στην προετοιμασία των παιδιών προσφύγων και μεταναστών, ηλικίας 6-17 ετών, ώστε να είναι σε θέση να παρακολουθήσουν μαθήματα σε ελληνικά σχολεία τον Σεπτέμβριο του 2017. Συνολικά, 550 παιδιά συμμετείχαν στο πρόγραμμα αυτό και διδάχθηκαν ελληνικά, μαθηματικά, πληροφορική και γυμναστική. Για όσους επιθυμούν οικογενειακή επανένωση στη Γερμανία, προσφέρονται επίσης μαθήματα γερμανικής γλώσσας, ενώ έχει δημιουργηθεί ένας ειδικός χώρος για παιδιά κάτω των 6 ετών, που λειτουργεί ως χώρος δημιουργικής απασχόλησης. Στη δράση αυτή, συμμετείχαν συνολικά 15 διδάσκοντες και 4-5 εθελοντές.

Η **Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης (2017)** συμμετείχε το 2017 σε ένα πρόγραμμα Erasmus+ που προωθούσε «ζητήματα ταυτότητας, διαφορετικότητας και μετανάστευσης στη δια βίου μάθηση» μέσω της διοργάνωσης σεμιναρίων και εργαστηρίων για εκπαιδευτικούς. Το βιωματικό εργαστήριο πραγματοποιήθηκε στο νησί της Σάμου, όπου λειτουργούν hot spots για τους μετανάστες/πρόσφυγες και οι εκπαιδευτικοί ανέλαβαν το έργο της εκπαίδευσης των παιδιών προσφύγων που ζουν



κάτω από δύσκολες συνθήκες. Μεταξύ των συμμετεχόντων ήταν σχολικοί διευθυντές και εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε σχολεία με πρόσφυγες, οι οποίοι επιβεβαίωσαν την έλλειψη πρόσβασης των παιδιών προσφύγων στην επίσημη εκπαίδευση, τόσο για αυτά που διαμένουν σε διαμερίσματα και ξενώνες για ασυνόδευτους ανηλίκους όσο και για αυτά που διαμένουν στα Κέντρα Υποδοχής. Συμπληρώνοντας, τόνισαν την ανάγκη της ενδυνάμωσης και της απόκτησης κατάλληλων δεξιοτήτων για τους εκπαιδευτικούς στα σχολεία που εργάζονται με πρόσφυγες/μετανάστες και παράλληλα, πρότειναν την προσαρμογή των προγραμμάτων ένταξης ανάλογα με τη χώρα προέλευσης και τον πολιτισμό των μαθητών. Η ομάδα «Πολυδρόμο» υλοποίησε ένα ελληνο-αραβικό πρόγραμμα σε συνεργασία με το Τμήμα Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με στόχο την προώθηση της διγλωσσίας. Η ομάδα αυτή, μέσω του έργου και της ενσωμάτωσης των αραβόφωνων μεταναστών και προσφύγων, παρήγαγε εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό υλικό που θα μπορούσε να ενθαρρύνει τον διαπολιτισμικό διάλογο και την ευαισθητοποίηση των ατόμων που μιλούν και εργάζονται χρησιμοποιώντας δύο διαφορετικές γλώσσες. Το συγκεκριμένο υλικό διατίθεται από τον οργανισμό, κατόπιν αιτήματος, για μελλοντική χρήση.

Το πρόγραμμα «**ΔΙΑΠΟΛΙΣ**» ήταν ένα από τα πιο επιτυχημένα έργα που χρηματοδοτήθηκαν από την ΕΕ, καθώς υιοθέτησε μια ολιστική προσέγγιση και διερεύνησε όλες τις πτυχές του ζητήματος: τάξεις υποδοχής, ελληνομάθεια, διαπολιτισμική επικοινωνία, επιμόρφωση εκπαιδευτικών, μητρική γλώσσα μαθητών, ψυχολογική υποστήριξη, σχολείο και κοινότητα, εκπαιδευτικές επισκέψεις μαθητών και αξιολόγηση. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι το αποθετήριο του έργου χρησιμοποιείται ακόμα από εκπαιδευτικούς που έχουν μαθητές ΥΤΧ στις αίθουσες διδασκαλίας τους.

Τέλος, υπάρχει το πρόγραμμα "Schools for Change", το οποίο υλοποιείται από το 2014 από τη ΜΚΟ **ΑΝΤΙΓΟΝΗ** και διοργανώνει δραστηριότητες άτυπης εκπαίδευσης σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα για μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το πρόγραμμα αποσκοπούσε στην ευαισθητοποίηση τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των μαθητών σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ισότητας των φύλων με σκοπό την καταπολέμηση όλων των μορφών διακρίσεων μέσω της ανάπτυξης των ατομικών, κοινωνικών και μαθησιακών δεξιοτήτων τους. Στα εκπαιδευτικά εργαστήρια, οι μαθητές συμμετείχαν σε βιωματικά παιχνίδια και αντίστοιχες μαθησιακές δραστηριότητες. Όλα τα εργαστήρια του προγράμματος είχαν ως άξονα την ενεργό συμμετοχή, τη συνεργασία, τη δημιουργία και την ελεύθερη έκφραση των μαθητών. Οι καινοτόμες αυτές προσεγγίσεις στη μάθηση είναι πολύτιμες



για τη χάραξη νέων εκπαιδευτικών διαδρομών που μπορούν να συμβάλλουν στην ένταξη των παιδιών ΥΤΧ και στην ανάπτυξη των κοινωνικών και καλλιτεχνικών τους δεξιοτήτων, όμως συχνά παραβλέπονται από την επίσημη εκπαίδευση.

1.7. Προσέγγιση της διάστασης του φύλου

Σε ό,τι αφορά τις διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ των δύο φύλων στο συγκεκριμένο θέμα, οι γυναίκες ανέκαθεν ήταν πιο ευάλωτες σε σχέση με τους άνδρες στο μακρύ ταξίδι της μετανάστευσης ή της αναζήτησης ασύλου και πολλές από αυτές έχουν πέσει θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης, σωματικής βίας και περιφρόνησης κατά τη διάρκεια αυτού του ταξιδιού. Οι καταυλισμοί και τα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων συνήθως δεν παρέχουν ούτε καν τη στοιχειώδη αίσθηση ασφάλειας και υγιεινής για τις γυναίκες αυτές. Οι ανήλικες γυναίκες, επίσης, υπέφεραν κατά τον ίδιο τρόπο είτε ταξίδευαν με την οικογένειά και τους συζύγους τους είτε μόνες τους (UNCHR 2016). Η Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (2011) εξέδωσε το κείμενο «Κατευθυντήριες γραμμές για την προστασία των γυναικών και των κοριτσιών κατά την πρώτη υποδοχή στην Ελλάδα και τη διαδικασία του ασύλου», το οποίο αποτελεί την κατευθυντήρια αρχή για τους επαγγελματίες που ασχολούνται με την ισότητα των δύο φύλων.

Όπως ανέφεραν σχετικοί οργανισμοί και αρμόδιες αρχές, η πλειοψηφία των παιδιών ΥΤΧ είναι αγόρια. Στην Ελλάδα, μόλις το 5% των ασυνόδευτων ανηλίκων είναι κορίτσια. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι τα κορίτσια αποτελούν μια αμελητέα ομάδα, καθώς αποτελούν μία από τις πιο ευάλωτες υποομάδες που χρειάζονται υποστήριξη (Louka, 2016). Στην εκπαίδευση, τα κορίτσια πρόσφυγες βρίσκονται σε περισσότερο μειονεκτική θέση, καθώς για κάθε δέκα αγόρια προσφύγων σε δημοτικά σχολεία αντιστοιχούν λιγότερα από οκτώ κορίτσια, ενώ στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αντιστοιχούν λιγότερα από επτά κορίτσια για κάθε δέκα αγόρια (UNCHR, 2016). Σε όλα αυτά αξίζει να προστεθεί, ότι τα στατιστικά στοιχεία στην Ελλάδα για κορίτσια ηλικίας κάτω των 18 ετών είναι ελάχιστα, γεγονός που συμβάλλει σε έναν βαθμό στην παράβλεψη της διάστασης του φύλου στο πλαίσιο της προσφυγικής κρίσης.

1.8. Λοιπά μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα

Η Ελλάδα, λόγω της σημαντικής γεωγραφικής της θέσης, βρισκόταν πάντοτε στο σταυροδρόμι των μεταναστευτικών και προσφυγικών ρευμάτων. Δεδομένου ότι η χώρα υπήρξε σταθμός διέλευσης και προορισμός μετανάστευσης, το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό εδώ και δεκαετίες. Στη διάρκεια της δεκαετίας 1980-90 παρατηρήθηκε



εισροή μεταναστών από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης εξαιτίας της κατάρρευσης των οικονομιών τους. Βέβαια, υπήρξε και ένα ποσοστό μεταναστών ελληνικής καταγωγής που επαναπατρίστηκαν σταδιακά, είτε εθελοντικά είτε με βία (Kavounidis et al. 2008).

Επιπλέον, υπήρξε ένα κύμα μετανάστευσης από την Αλβανία στις αρχές της δεκαετίας του 1990, μαζί με τους πρώτους οικονομικούς μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα από το Αφγανιστάν, το Πακιστάν και την Αίγυπτο. Ανάμεσα σε αυτούς, εκδηλώθηκε το πρώτο κύμα μεταναστών από την Αφρική, πολλοί από τους οποίους έχουν πλέον βαθιές ρίζες στην Ελλάδα και τα παιδιά τους συγκαταλέγονται στους λεγόμενους «μετανάστες δεύτερης γενιάς».

Μεταξύ του 2000 και του 2011 σημειώθηκαν ρεύματα προσφύγων προς την Ελλάδα κυρίως από τη Μέση Ανατολή και χώρες σε εμπόλεμη κατάσταση, όπως το Ιράκ, το Αφγανιστάν, το Ιράν, η Τουρκία (Κουρδιστάν) και η Παλαιστίνη. Παράλληλα, η Ελλάδα, όντας ένα από τα κυριότερα σημεία εισόδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εξακολούθησε να δέχεται μετανάστες από το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές και την Ινδία (Demographic News, 2016).

1.9. Διαθέσιμα στοιχεία/πληροφορίες/πηγές για την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου από μαθητές ΥΤΧ και περιορισμοί της δευτερογενούς έρευνας

Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, ο ευρωπαϊκός μέσος όρος των προσφύγων που φοιτούν σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι περίπου 23%. Δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για να μετρηθούν με ακρίβεια τα ποσοστά σχολικής εγκατάλειψης και απουσίας των παιδιών μεταναστών και προσφύγων από το σχολείο, ειδικά κατά τα τελευταία τρία χρόνια. Τα παιδιά των προσφύγων και των μεταναστών είναι ευάλωτα σε διάφορους κινδύνους και εκτιμάται από τη UNICEF (2017) ότι έχουν χάσει κατά μέσο όρο 2,5 έτη σχολικής φοίτησης λόγω συγκρούσεων, της βίας και του εκτοπισμού ακόμη και πριν από τη μετεγκατάστασή τους. Το γεγονός αυτό συνιστά σοβαρό εμπόδιο στις εκπαιδευτικές προοπτικές τους και μπορεί να επηρεάσει αρνητικά αφενός την ψυχική τους υγεία και αφετέρου την ανατροφή τους. Η πρόσβαση στα σχολεία για τα παιδιά άνω των 15 ετών είναι ιδιαίτερα περιορισμένη λόγω του ότι το τρέχον εκπαιδευτικό πρόγραμμα προσφύγων του Υπουργείου Παιδείας αφορά παιδιά και εκείνη την ηλικία. Πέραν αυτού, η διαδικασία της εγγραφής είναι περίπλοκη για τις οικογένειες που εξακολουθούν να κινούνται εντός της Ελλάδας λόγω του γεγονότος ότι πολλοί γονείς θεωρούν ότι



διανύουν ένα στάδιο μετάβασης προς άλλες ευρωπαϊκές χώρες, με αποτέλεσμα να μην ενδιαφέρονται να εγγράψουν τα παιδιά τους στα ελληνικά σχολεία. Επομένως, τα παιδιά τους απουσιάζουν συχνά από το σχολείο λόγω της έλλειψης κινήτρου και λοιπών ψυχολογικών και βιοτικών προβλημάτων.

Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (2017) συνέταξε μια αναλυτική έκθεση σχετικά με την κατάσταση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου στην Ελλάδα, χωρίς να επισημαίνει κάποια σημαντική διαφοροποίηση που υφίσταται μεταξύ των παιδιών ΥΤΧ και των παιδιών του γενικού πληθυσμού. Παρά το γεγονός ότι η πρόωρη σχολική εγκατάλειψη μειώνεται σταδιακά στην Ελλάδα, δεν αποδίδεται η δέουσα προσοχή στα ιδιαίτερα δημογραφικά στοιχεία των παιδιών των υπηκόων τρίτων χωρών, παρόλο που έχουν περάσει τρία χρόνια από την έναρξη της μεγάλης εισροής προσφύγων στη χώρα. Μια μεθοδολογική αδυναμία που εντοπίστηκε στη μελέτη είναι ότι οι επίσημες στατιστικές δεν λαμβάνουν υπόψη τα παιδιά που δεν εγγράφονται στο σχολείο. Το γεγονός αυτό παρακωλύει την έρευνα σχετικά με την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου.

Η έκθεση της Επιστημονικής Επιτροπής για τη Στήριξη των Παιδιών των Προσφύγων (2017) συγκεντρώνει τα περισσότερα στατιστικά στοιχεία και αναφέρεται στη διαφοροποίηση της φοίτησης στις Δομές Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ). Ένα βασικό χαρακτηριστικό που παρατηρείται είναι η κινητικότητα των εγγεγραμμένων μαθητών. Σε όλες τις περιπτώσεις, οι διαγραφές είναι συχνό φαινόμενο, καθώς και οι νέες εγγραφές, δηλ. κάποιοι μαθητές φεύγουν είτε λόγω μετεγκατάστασης εκτός της χώρας είτε εντός της χώρας, ενώ σε λίγες περιπτώσεις υπάρχουν παιδιά που διαγράφηκαν από τις ΔΥΕΠ για να εγγραφούν στην πρωινή ζώνη μαθημάτων. Τα βασικά συμπεράσματα που προέκυψαν γύρω από αυτό το ζήτημα είναι ότι το ποσοστό της φοίτησης ποικίλλει από περιοχή σε περιοχή, μέσα στον χρόνο, ανάμεσα στο δημοτικό και το γυμνάσιο και ανάμεσα σε σχολεία της ίδιας περιοχής. Τα γυμνάσια, στο σύνολό τους, παρουσιάζουν χαμηλότερο ποσοστό φοίτησης καθώς αυτό δεν είναι σταθερό, μεταβάλλεται.

Στην ίδια έκθεση τονίζονται δύο παράγοντες που επηρεάζουν τη φοίτηση: α) εκείνοι που σχετίζονται με τη στάση των ίδιων των προσφύγων, τις προσδοκίες τους και τις ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες στις οποίες ζουν, και β) εκείνοι που αφορούν την οργάνωση και τη λειτουργία των ΔΥΕΠ. Το ποσοστό φοίτησης εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τους γονείς και από τον τρόπο με τον οποίο εντάσσουν την εκπαίδευση στην καθημερινότητά τους, αλλά και τους βραχυπρόθεσμους στόχους τους, δηλαδή την προοπτική της παραμονής ή της αναχώρησής τους από την Ελλάδα. Οι γονείς



εμφανίζονται απρόθυμοι να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο, καθώς προβληματίζονται ως προς την ποιότητα των παρεχόμενων μαθημάτων και του εκπαιδευτικού υλικού. Τέλος, οι αντικειμενικοί λόγοι σχετίζονται με τη νοοτροπία και την ψυχολογική κατάσταση των παιδιών, ιδιαίτερα κατά την εφηβεία, περίοδο κατά την οποία αντιμετωπίζουν δυσκολίες συγκέντρωσης, πειθαρχίας, προγραμματισμού κλπ.

Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την ποσοτική συμμετοχή των παιδιών προσφύγων στις ΔΥΕΠ και αφορά στη λειτουργία τους είναι ο τρόπος επιλογής/τοποθέτησης των εκπαιδευτικών καθώς και η ελλιπής επιμόρφωσή τους (γλώσσα, πολιτισμός, ιδιαιτερότητες των προσφύγων). Η διαρκής αλλαγή των εκπαιδευτικών από τη μία πλευρά, συνεπάγεται ασυνέχεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας ως προς το διδακτικό σκέλος, και από την άλλη, δεν επιτρέπει τη διαμόρφωση σταθερής σχέσης ούτε ανάμεσα στον δάσκαλο και τους μαθητές ούτε μεταξύ των εκπαιδευτικών.

Παραδείγματα καλών πρακτικών για την ένταξη μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση

1.10. Καλές πρακτικές για επιμόρφωση σε θέματα διαφορετικότητας, ισότητας και ένταξης και στήριξη των εκπαιδευτικών και της σχολικής κοινότητας σε θέματα ένταξης/ενσωμάτωσης

Υπάρχουν αρκετές καλές πρακτικές στην Ελλάδα για την ένταξη των παιδιών μεταναστών και προσφύγων στην εκπαίδευση, οι οποίες παρέχουν συγχρόνως στήριξη στους εκπαιδευτικούς σχετικά με τον τρόπο διαχείρισης της πολιτισμικής διαφορετικότητας. Για παράδειγμα, το έργο «After School - Κοινωνικό Φροντιστήριο για Παιδιά Προσφύγων και Μεταναστών», (The Greek Ombudsman, UNICEF, 2017) που υλοποίησε η ΜΚΟ Civis Plus στο πλαίσιο του προγράμματος «Ανοιχτά Σχολεία» του Δήμου Αθηναίων, περιλάμβανε εκπαιδευτικές δραστηριότητες για παιδιά μεταναστών και προσφύγων ηλικίας 6-12 ετών, μαθήματα ελληνικής γλώσσας καθώς και μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας. Θα μπορούσε κάλλιστα να αποτελέσει ένα πρότυπο που θα μπορούσε να αναπαραχθεί και να επεκταθεί στη δευτεροβάθμια βαθμίδα εκπαίδευσης.

Οι συναφείς καλές πρακτικές παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:



Αρ.	Τίτλος καλής πρακτικής	Αρμόδιος φορέας
1	Εθνικό Σχέδιο Εκπαίδευσης	Υπουργείο Παιδείας
2	Ανοιχτά Σχολεία (Open Schools)	Δήμος Αθηναίων
3	Step2School (Βήμα στο Σχολείο)	ΜΚΟ ΜΕΤΑδραση
4	After School – Κοινωνικό Φροντιστήριο για Παιδιά Προσφύγων και Μεταναστών	ΜΚΟ Civis Plus
5	Χώρος Εμπύχωσης Παιδιού	ΜΚΟ ΜΕΤΑδραση
6	Μικρό Λεξικό Βασικής Επικοινωνίας σε 6 γλώσσες	ΜΚΟ ΜΕΤΑδραση
7	MAZI – Πολύγλωσσος οδηγός για την εκπαίδευση στην Ελλάδα	ΜΚΟ ΜΕΤΑδραση
8	Εκπαίδευση για την Ένταξη: Ποιοτική Μάθηση και Μη Τυπική Εκπαίδευση για Παιδιά Πρόσφυγες και Μετανάστες στην Ελλάδα	ΜΚΟ ΕΛΙΞ
9	Πρόγραμμα « Εκπαίδευση και υποστήριξη προσφύγων/μεταναστών μέσω των δομών της Ανώτατης Εκπαίδευσης» (“Supporting University Community pathways for REfugees-migrants” (S.U.C.RE.))	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

1.11. Περιγραφή των τριών καλών πρακτικών που είχαν τον μεγαλύτερο αντίκτυπο

Τα τελευταία πέντε χρόνια, η Ελλάδα κλήθηκε να αντιμετωπίσει τη μεγαλύτερη εισροή μεταναστών/προσφύγων λόγω του εμφυλίου πολέμου στη Συρία. Το 2015, 856.723 πρόσφυγες και μετανάστες έφθασαν στη χώρα μας. Αν και ο συνολικός αριθμός



μειώθηκε σταδιακά στη διάρκεια των επόμενων δύο ετών, ο αριθμός των παιδιών είτε παρέμεινε ο ίδιος είτε αυξήθηκε. Επειδή οι άνθρωποι αυτοί επρόκειτο να μείνουν στη χώρα μας, κρίθηκε αναγκαίο να ληφθούν μέτρα για την ένταξη των παιδιών τους στα ελληνικά σχολεία. Η νέα κατάσταση που προέκυψε, βρήκε την πολιτεία ανοργάνωτη χωρίς υποστηρικτικές δομές. Εντούτοις, έχουν εφαρμοστεί καλές πρακτικές για αυτό τον σκοπό, όχι μόνο από το κράτος, αλλά και από πολλές ΜΚΟ.

Η πρώτη προσπάθεια πραγματοποιήθηκε από το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων και ξεκίνησε τον Ιούνιο του 2016. Πριν από την υλοποίηση του έργου, έγινε μια αξιολόγηση προκειμένου να καταγραφούν οι ανάγκες και οι σχετικές προτάσεις. Το πρόγραμμα περιλάμβανε δύο στάδια: στο πρώτο στάδιο, πραγματοποιούνταν δημιουργικές δραστηριότητες στα κέντρα υποδοχής, ενώ στο δεύτερο στάδιο καθημερινά, απογευματινά μαθήματα σε διάφορα σχολεία, όπου διδάσκονταν μαθήματα ελληνικών, αγγλικών, μαθηματικών, δημιουργικές δραστηριότητες κ.α. με στόχο την ένταξη των παιδιών μεταναστών στην εκπαίδευση. Έτσι, υλοποιήθηκαν δύο αυτοτελείς διδακτικές παρεμβάσεις, οι Δομές Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ) και ο Συντονιστής Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΣΕΠ). Οι ΔΥΕΠ λειτουργούσαν κατά τις απογευματινές ώρες στα δημόσια σχολεία. Αναπληρωτές εκπαιδευτικοί ανέλαβαν το έργο να διδάξουν τα παιδιά των προσφύγων χωρίς, όμως, να έχουν την απαραίτητη κατάρτιση. Μόνο λίγοι από αυτούς είχαν παρακολουθήσει σχετικά σεμινάρια που είχαν διοργανωθεί από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Το Ινστιτούτο ήταν υπεύθυνο, επίσης, για την έκδοση βιβλίων, εκπαιδευτικών εγχειριδίων και τη δημιουργία μίας ηλεκτρονικής εκπαιδευτικής πλατφόρμας, με σκοπό να εφοδιάσει τους εκπαιδευτικούς με το απαραίτητο υλικό διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που καταγράφηκαν για το σχολικό έτος 2016-2017, έως τον Απρίλιο του 2017 λειτουργούσαν 111 ΔΥΕΠ, με 145 τμήματα, που κάλυψαν 37 Κέντρα Φιλοξενίας Προσφύγων σε όλες τις περιφέρειες εκτός των νησιών. Στο ίδιο χρονικό διάστημα, 2.643 μαθητές σχολικής ηλικίας φοίτησαν σε σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η υλοποίηση του προγράμματος πραγματοποιήθηκε με την υποστήριξη του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής, του Υπουργείου Υγείας και του Κέντρου Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (ΚΕΕΛΠΝΟ), το οποίο είναι υπεύθυνο για τον εμβολιασμό των παιδιών, τους δήμους, τις διάφορες περιφέρειες, τα πανεπιστήμια, του Συνηγόρου του Παιδιού, της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, της UNICEF και του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης και αρκετών άλλων ΜΚΟ (Anagnostou, Nikolova, 2017).



Ένα από τα πιο επιτυχημένα εγχειρήματα είναι το πρόγραμμα «Ανοιχτά Σχολεία» του Δήμου Αθηναίων με την υποστήριξη του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος. Από τον Οκτώβριο του 2016, 25 δημόσια σχολεία του Δήμου παραμένουν ανοιχτά μετά τις επίσημες ώρες λειτουργίας και φιλοξενούν δημιουργικά εργαστήρια για μαθητές και ενήλικες, ενισχύοντας, με αυτό τον τρόπο, την κοινωνικοποίησή τους, το αίσθημα της ομαδικότητας στο πλαίσιο της κοινότητας και παράλληλα αντιμετωπίζοντας τις πραγματικές τους ανάγκες. Οι συναντήσεις που διοργανώνονται προωθούν τη διαφορετικότητα και απευθύνονται σε πολλές διαφορετικές ευαίσθητες/ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως οι πρόσφυγες, οι μετανάστες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι έγκυες κτλ. Τα σχολεία αποτελούν σημεία συνάντησης για όλους χωρίς αποκλεισμούς και λειτουργούν ως χώροι ουσιαστικής επένδυσης του ελεύθερου χρόνου.

Το εν λόγω πρόγραμμα γνώρισε μεγάλη επιτυχία, με αποτέλεσμα να επεκταθεί η διάρκειά του και τα σχολεία που συμμετείχαν σε αυτό. Ενδεικτικά, το καλοκαίρι του 2016, 450 από τους 1.200 συμμετέχοντες ήταν πρόσφυγες. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης συμπεριέλαβε το πρόγραμμα αυτό στην έκθεση ορθών πρακτικών που κυκλοφόρησε τον Μάρτιο του 2018.

Ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα προγραμμάτων που υλοποιούνται από ΜΚΟ είναι, μεταξύ άλλων, το "Step2School" (Βήμα στο Σχολείο) της ΜΕΤΑδρασης που ξεκίνησε τον Μάιο του 2017. Πρόκειται για ένα πρόγραμμα μη τυπικής εκπαίδευσης, το οποίο απευθύνεται σε ανήλικους ηλικίας 6-17 ετών, που διαμένουν σε κέντρα προσωρινής φιλοξενίας και σε δομές ασυνόδευτων ανηλίκων. Δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην εκμάθηση ελληνικών, αγγλικών, γερμανικών, μαθηματικών, πληροφορικής, φυσικής, καλλιτεχνικών και διαπολιτισμικών δραστηριοτήτων. Οι γονείς και οι συνοδοί έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν μαθήματα ελληνικών, αγγλικών και γερμανικών που παρέχονται από τους εθελοντές της ΜΚΟ σε ένα δημόσιο σχολείο της Αθήνας. Μετά την επιτυχή ολοκλήρωση του καλοκαιρινού αυτού εκπαιδευτικού προγράμματος, με συμμετοχή τουλάχιστον 350 παιδιών, η ΜΕΤΑδραση προχώρησε στην υλοποίηση μίας άλλης δράσης. Αυτό το νέο πρόγραμμα απευθύνεται σε ανήλικους ηλικίας 6-18 ετών αλλά είναι ανοιχτό και για όλα τα παιδιά της γειτονιάς που επιθυμούν να παρακολουθήσουν τα μαθήματα. Εκτός από τις προηγούμενες υπηρεσίες, το πρόγραμμα αυτό περιλάμβανε ταχύρρυθμα μαθήματα ελληνικών, αγγλικών, γερμανικών και υπολογιστών για εφήβους 16-18 ετών. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε με την υποστήριξη της Πολιτικής Προστασίας και Ανθρωπιστικής Βοήθειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.



Μεθοδολογία

Διαδικασίες δειγματοληψίας, αναζήτηση συμμετεχόντων, κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης (focus groups) και στις συνεντεύξεις

Η έρευνα πεδίου περιλάμβανε μία ομάδα εστιασμένης συζήτησης (focus group) με 5 επαγγελματίες της εκπαιδευτικής κοινότητας (5 γυναίκες), μεταξύ των οποίων μία (1) διευθύντρια ενός διαπολιτισμικού γυμνασίου της Αθήνας, τρεις (3) εκπαιδευτικοί από δημόσια σχολεία της Αθήνας και μία καθηγήτρια που εργάζεται σε μία ΜΚΟ, η οποία παρέχει προγράμματα άτυπης εκπαίδευσης σε πρόσφυγες. Ακόμη, πραγματοποιήθηκαν 11 συνεντεύξεις στις οποίες έλαβαν μέρος εκπαιδευτικοί (7 γυναίκες) που εργάζονται σε διαπολιτισμικά σχολεία όπου φοιτούν μαθητές από την Αλβανία, τη Γεωργία, το Ιράκ, την Κίνα, το Πακιστάν, το Αφγανιστάν, τη Συρία, την Αλγερία, τη Ρωσία, την Τουρκία και τη Βραζιλία. Τέλος, διεξήχθη μία ομάδα εστιασμένης συζήτησης (focus group) με τη συμμετοχή τεσσάρων (4) μαθητών ΥΤΧ (3 κορίτσια) και τριών (3) γονέων (1 μητέρα).

Η αναζήτηση συμμετεχόντων για το παρόν ερευνητικό εγχείρημα πραγματοποιήθηκε μέσω της αποστολής μηνύματος ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) στις Διευθύνσεις Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Αθήνας που περιλάμβανε πληροφορίες σχετικά με το έργο IntegratEd, τη χρήση των Μοντέλων Εκπαιδευτικής Υποστήριξης καθώς και τους στόχους και την αναγκαιότητα της έρευνας πεδίου. Τα e-mails συνοδεύονταν από μία επίσημη πρόσκληση για συμμετοχή όχι μόνο των επαγγελματιών της εκπαιδευτικής κοινότητας που εργάζονται με μαθητές ΥΤΧ, αλλά επίσης, των παιδιών Υ.Τ.Χ. και ημεδαπών καθώς και των γονέων τους. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν τηλεφωνικές κλήσεις για να επιβεβαιωθεί η συμμετοχή των ενδιαφερόμενων ατόμων στην έρευνα.

Δεδομένου ότι η εν λόγω έρευνα διενεργήθηκε κατά τη λήξη του σχολικού έτους, δηλ. σε περίοδο που τα γυμνάσια προετοιμάζονται για τη διεξαγωγή των εξετάσεων Ιουνίου, οι εκπαιδευτικοί εξέφρασαν τις μεγάλες δυσκολίες που αντιμετώπισαν όσον αφορά την εύρεση κοινού χρόνου για την πραγματοποίηση των ομάδων εστιασμένης συζήτησης (focus groups). Για τον λόγο αυτό, αντί για μία ομάδα εστιασμένης συζήτησης (focus group) στην οποία θα συμμετείχαν 15 άτομα, πραγματοποιήσαμε ατομικές συνεντεύξεις με τους ενδιαφερόμενους και μία ομάδα εστιασμένης συζήτησης (focus group) με 5 άτομα που ήταν διαθέσιμα. Αποδείχθηκε ως μία ιδιαίτερα εποικοδομητική διαδικασία, η οποία συνέβαλε στην επίτευξη καλύτερων αποτελεσμάτων από τις ομάδες εστιασμένης συζήτησης (focus groups), καθώς ο



ενδεδειγμένος αριθμός των συμμετεχόντων σε αυτές θα πρέπει να κυμαίνεται μεταξύ 5-8 ατόμων.

Αποτελέσματα

3.1.Ευρήματα της ομάδας εστιασμένης συζήτησης (focus group) με επαγγελματίες

Η ομάδα εστιασμένης συζήτησης (focus group) στην οποία συμμετείχαν μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας επικεντρώθηκε στη γενική κατάσταση που επικρατεί όσον αφορά το ζήτημα της ένταξης και της ενσωμάτωσης των παιδιών μεταναστών/προσφύγων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, τις ελλείψεις και τις αδυναμίες του εν λόγω συστήματος σε συνδυασμό με μερικές πιθανές λύσεις.

Το υπάρχον σύστημα χαρακτηρίζεται από έλλειψη σαφήνειας. Το θεσμικό πλαίσιο είναι περίπλοκο και, όπως αναφέρεται, μόνο περιστασιακά μπορεί κάποιος να επωφεληθεί από τις ισχύουσες διατάξεις. Σε πολλές περιπτώσεις που οι εκπαιδευτικοί ρώτησαν τους διευθυντές της σχολικής μονάδας εάν οι νεοαφιχθέντες μαθητές θα έδιναν εξετάσεις, δεν έλαβαν σαφή απάντηση. Αντίθετα, οι διευθυντές έδειχναν σαν να ήθελαν να αποφύγουν να ασχοληθούν με αυτό το θέμα. Όπως επισήμαναν οι συμμετέχοντες, οι διευθυντές κλήθηκαν πρόσφατα για ενημέρωση από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, αλλά αφού ανέφεραν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν στο σχολείο, τους είπαν και πάλι ότι είναι θέμα συνθηκών και ότι δεν μπορούσαν να τους δώσουν μία συγκεκριμένη απάντηση. Σύμφωνα με μία πρόσφατη διάταξη, οι μαθητές των επαγγελματικών λυκείων (ΕΠΑΛ) υποχρεούνται να πραγματοποιήσουν την εγγραφή τους σε αυτά ηλεκτρονικά, αλλά για να το κάνουν αυτό, θα πρέπει έστω ο ένας από τους δύο γονείς τους να έχει αποκτήσει αριθμό φορολογικού μητρώου (ΑΦΜ). Επειδή, όμως, οι γονείς δεν έχουν τα απαραίτητα έγγραφα, τους προτείνεται να κάνουν την εγγραφή των παιδιών τους χρησιμοποιώντας τον ΑΦΜ του λυκειάρχη, μία πρακτική που οι εκπαιδευτικοί θεωρούν παράλογη και αναποτελεσματική.

Επιπλέον, όλοι οι συμμετέχοντες φάνηκαν να συμφωνούν ως προς την έλλειψη οργάνωσης που χαρακτηρίζει το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Σε γενικές γραμμές, το εκπαιδευτικό υλικό ή/και οι υποδομές που προσφέρονται για τη διευκόλυνση της ένταξης των παιδιών μεταναστών/προσφύγων στην εκπαίδευση έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα. Μία άλλη ιδέα που πρότειναν ήταν οι εν λόγω μαθητές να μαθαίνουν πρώτα την ελληνική γλώσσα και έπειτα να εντάσσονται στις κανονικές τάξεις, ούτως



ώστε να νιώθουν έτοιμοι να συναναστραφούν και να αλληλεπιδράσουν με τους Έλληνες συμμαθητές τους.

Αν και το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής εφοδίασε τα σχολεία με νέο εκπαιδευτικό υλικό, ήταν περιορισμένο. Σύμφωνα με όσα δήλωσαν οι συμμετέχοντες, υπάρχει άφθονο τέτοιο εκπαιδευτικό υλικό που διατίθεται από πανεπιστήμια και άλλους φορείς, αλλά χρειάζεται να γίνουν οι απαραίτητες προσαρμογές προτού χρησιμοποιηθεί. Για την ακρίβεια, η νέα σειρά βιβλίων «Γεια σας 1» και «Γεια σας 2» που δημιουργήθηκε ειδικά για αυτό τον σκοπό, προσφέρει μόνο περιορισμένες, βασικές γνώσεις που δεν είναι πάντοτε επαρκείς ή κατάλληλες, ιδιαίτερα για τα δημόσια σχολεία που έχουν περιορισμένους πόρους σε χαρτί και μελάνι. Από την πλευρά τους, οι εκπαιδευτικοί έχουν εκπαιδευτεί μόνο για να διδάσκουν την ελληνική γλώσσα ως μητρική, ενώ δεν έχουν αποκτήσει τις σχετικές δεξιότητες για να τη διδάξουν ως δεύτερη/ξένη γλώσσα. Όπως μας πληροφόρησαν, υπάρχει ένα εξ αποστάσεως μεταπτυχιακό πρόγραμμα («Διδασκαλία της Ελληνικής ως Δεύτερης/Ξένης Γλώσσας»), διάρκειας 20 μηνών, το οποίο διοργανώνει το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, που εδρεύει στη Θεσσαλονίκη, ενώ ένα αντίστοιχο πρόγραμμα προσφέρεται και στην Κύπρο. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα εν λόγω προγράμματα δεν είναι δωρεάν. Αντίθετα, οι ενδιαφερόμενοι θα πρέπει να καταβάλουν ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσό για τα δίδακτρα. Μία σημαντική τροποποίηση που είναι αναγκαίο να γίνει σχετίζεται με τη διδασκαλία των μαθηματικών και της φυσικής στο σχολείο. Οι συμμετέχοντες πρότειναν τα διδακτικά αυτά αντικείμενα να προσαρμοστούν με βάση την ηλικία των μαθητών και να μην υπάρχει η ίδια διδακτέα ύλη για όλες τις ηλικίες. Εκτός αυτού, πρότειναν την πρόσληψη εκπαιδευτικών στις σχολικές μονάδες που θα μιλούν τη μητρική γλώσσα των μαθητών παιδιών μεταναστών/προσφύγων, διότι είναι πολύ δύσκολο, αν όχι ακατόρθωτο, για έναν μαθητή να αφομοιώσει όλον αυτό τον όγκο πληροφοριών σε μία ξένη γλώσσα.

Οι εκπαιδευτικοί, επίσης, υπογράμμισαν την άμεση ανάγκη που έχουν για επιμόρφωση. Τα επιμορφωτικά σεμινάρια, αν όντως υπάρχουν, θα πρέπει οπωσδήποτε να διευρύνουν το περιεχόμενό τους. Συνεχίζοντας, τόνισαν ότι είναι εξαιρετικά σημαντικό να μάθουν πώς να χειρίζονται τα συναισθήματα και την ψυχολογία των μαθητών αυτών, τα πιθανά θύματα και τις διάφορες κουλτούρες. Πέραν αυτού, υπάρχει άμεση ανάγκη ειδικών επιστημόνων που θα βοηθήσουν τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας να αντιμετωπίζουν με τον πλέον κατάλληλο τρόπο τέτοιες περιπτώσεις μαθητών.



Σε ό,τι αφορά τις αδυναμίες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, θεωρούν απαράδεκτο το γεγονός ότι τα μαθήματα των τμημάτων ένταξης ξεκινούν τον Ιανουάριο. Οι αλλοδαποί μαθητές δεν έχουν τον απαιτούμενο χρόνο στη διάθεσή τους για να μάθουν την ελληνική γλώσσα και να εμπεδώσουν όλες τις απαραίτητες νέες γνώσεις που θα τους βοηθήσουν να προσαρμοστούν στη νέα πραγματικότητα. Η υπόλοιπη τάξη έχει προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό την ύλη, με αποτέλεσμα οι νέοι μαθητές να αδυνατούν να συμβαδίσουν με το τμήμα, να αισθάνονται απομονωμένοι και να οδηγούνται στο να εγκαταλείψουν το σχολείο.

Όταν η διευθύντρια του διαπολιτισμικού γυμνασίου περιέγραφε την κατάσταση που επικρατεί στο σχολείο που εργάζεται, ανέφερε χαρακτηριστικά ότι παρόλο που υλοποιείται το επίσημο πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας, όλα αφήνονται στην τύχη, ενώ ο σχετικός τομέας αδυνατεί να καλύψει τις υπάρχουσες ανάγκες. Η εκπαιδευτικός που εργάζεται στο εκπαιδευτικό κέντρο που προσφέρει απογευματινά μαθήματα επισήμανε ότι το μάθημα επικεντρώνεται στην ολοκλήρωση των εργασιών που έχουν ανατεθεί στους μαθητές «για το σπίτι», ενώ υπάρχουν παιδιά που δεν μιλούν καθόλου ελληνικά και τα βοηθούν άλλοι συμμαθητές τους που αναλαμβάνουν τον ρόλο του διερμηνέα. Ακόμη, η επικοινωνία των εκπαιδευτικών με τους γονείς των μαθητών είναι σχεδόν ανύπαρκτη, καθώς αρκετές φορές οι γονείς δεν απαντούν στις τηλεφωνικές κλήσεις που λαμβάνουν από το κέντρο. Το επίπεδο εκπαίδευσης των μαθητών δεν είναι το ίδιο και οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να βρουν εναλλακτικές μεθόδους επικοινωνίας. Έπειτα, παρατηρείται ένα ποσοστό νεανικής παραβατικότητας και βίας μεταξύ των μαθητών. Μία άλλη επισήμανση που έκανε η εκπαιδευτικός στη διάρκεια της συζήτησης είναι ότι ορισμένοι μαθητές έχουν ειδικές ανάγκες, όπως αυτισμό ή/και νοητική υστέρηση. Άλλοι εκπαιδευτικοί του ίδιου κέντρου έχουν αναφέρει ότι στο παρελθόν έχουν δει κάποιους από τους μαθητές να ζητιανεύουν στους δρόμους. Η προαναφερθείσα εκπαιδευτικός συμπλήρωσε ότι ο τρόπος κατανομής των μαθητών σε τμήματα θα πρέπει να βελτιωθεί, καθώς ορισμένα τμήματα του κέντρου αποτελούνται από μαθητές που παρακολουθούν μαθήματα εδώ και 2 χρόνια, ενώ κάποια άλλα αποτελούνται από μαθητές που έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μόλις 2 εβδομάδων. Όλα τα άτομα που συμμετείχαν στη συζήτηση συμφώνησαν ότι υπάρχουν ορισμένα παιδιά που δεν τα ενδιαφέρει καθόλου το σχολείο.

Οι εκπαιδευτικοί στη διάρκεια της συζήτησης ανέφεραν ότι δεν καταφέρνουν όλοι οι αλλοδαποί μαθητές να ενταχθούν στο σχολικό περιβάλλον απარიθμώντας σχετικά παραδείγματα. Ένα περιστατικό που αναφέρθηκε ήταν η στάση απόρριψης ορισμένων Ελλήνων μαθητών προς τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους και γενικά, εκφράστηκε η



άποψη ότι δεν είναι εύκολο να αποδεχθεί κάποιος μία διαφορετική κουλτούρα και να ενσωματώσει νέα πολιτιστικά στοιχεία στις παραδόσεις και τα έθιμα που ακολουθεί. Για παράδειγμα, οι μαθητές από τις Φιλιππίνες απομόνωναν τους Σύριους συμμαθητές τους, επειδή φοβόνταν ότι θα μπορούσαν να τους μεταδώσουν κάποια ασθένεια. Χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση ενός μορφωμένου αλλοδαπού πατέρα μαθητή, ο οποίος ήρθε στο σχολείο για να παραπονεθεί για την έλλειψη μαθημάτων γερμανικής γλώσσας, καθώς η οικογένειά του σκόπευε να φύγει από την Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά, οι Αλβανοί μαθητές πάντα προσπαθούσαν να προσεγγίσουν τους Ουκρανούς, Σέρβους και Πολωνούς συνομηλίκους τους, ενώ μετά από κάποιο χρονικό διάστημα κατάφερναν να τους μεταδώσουν στοιχεία του πολιτισμού τους.

Σε ένα από τα σχολεία που συμμετείχαν στην έρευνα, 15 από τους 370 μαθητές δεν μιλούν καθόλου ελληνικά, αλλά παρόλα αυτά σε αυτή τη σχολική μονάδα λειτουργεί μόνο μία τάξη υποδοχής. Όπως δείχνει η πείρα, προηγείται η εκμάθηση μίας μη τυπικής μορφής (π.χ. προφορικός λόγος, αργκό) της ελληνικής γλώσσας και έπειτα ακολουθεί η τυπική (ακαδημαϊκή) εκμάθησή της. Για παράδειγμα, τα παιδιά μαθαίνουν πρώτα λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν στην καθημερινή τους ζωή. Εκτός αυτού, παρατηρείται αυξημένη κινητικότητα των μεταναστών/προσφύγων μαθητών, καθώς φεύγουν από το σχολείο και αργότερα επιστρέφουν εκεί, χωρίς να ενημερώνουν κανέναν. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά μία καθηγήτρια, στην τάξη της υπάρχουν έξι (6) τέτοια παιδιά, αλλά ο αριθμός αυτός δεν είναι σταθερός κάθε μέρα. Σύμφωνα με όσα δήλωσε ένα άλλο μέλος της εκπαιδευτικής κοινότητας, οι μαθητές που παρακολουθούν μαθήματα στις τάξεις υποδοχής, δεν ενδιαφέρονται να μάθουν την ελληνική γλώσσα, αλλά επικεντρώνονται στην έκδοση των εγγράφων τους. Πολλοί από αυτούς τους μαθητές φεύγουν παράνομα από την Ελλάδα και οι οικογένειές τους τους απαγορεύουν να γνωστοποιήσουν την αποχώρησή τους. Ωστόσο, υπάρχουν και εξαιρέσεις, καθώς μερικά από αυτά τα παιδιά εκμυστηρεύτηκαν στους καθηγητές τους την αποχώρησή τους από τη χώρα μας και θέλησαν να τους αποχαιρετήσουν πριν φύγουν. Σε ό,τι αφορά την εμφάνιση των μαθητών, αυτή δεν φαίνεται να είναι παραμελημένη.

Μία άλλη καθηγήτρια δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ανέφερε ότι στο σχολείο που διδάσκει, ενώ υπάρχουν μαθητές ποικίλων εθνικοτήτων, δεν υπάρχουν τάξεις υποδοχής. Οι μαθητές αυτοί προσαρμόστηκαν μόνοι τους στο σχολικό περιβάλλον είτε χρησιμοποιώντας την αγγλική γλώσσα είτε με τη βοήθεια ενός φίλου. Τα τελευταία 5 χρόνια, Σύριοι μαθητές παρακολουθούν μαθήματα σε αυτή τη σχολική μονάδα, αλλά επιδεικνύουν αδιαφορία για τις σπουδές τους και σε πολλές περιπτώσεις, εγκαταλείπουν το σχολείο. Οι συμμετέχοντες στη συζήτηση θεωρούν ότι το υψηλό



ποσοστό μαθητικής διαρροής που παρατηρείται στο λύκειο συνδέεται με τον υποχρεωτικό χαρακτήρα που έχει η εκπαίδευση έως και το γυμνάσιο.

Ένας από τους συμμετέχοντες υποστηρίζει ότι η εγγραφή των μεταναστών/προσφύγων μαθητών στο σχολείο ενδεχομένως να σχετίζεται και με το θρήσκευμα των γονέων τους. Κάποιοι γονείς εγγράφουν τα παιδιά τους στο σχολείο, διότι έτσι τους έχουν προτείνει οι κοινωνικοί λειτουργοί να πράξουν ούτως ώστε να λάβουν τα σχετικά επιδόματα. Τα παιδιά τους παρακολουθούν μαθήματα για δύο εβδομάδες και μετά από αυτό το χρονικό διάστημα εγκαταλείπουν το σχολείο. Ακόμη και αφού τους έχουν ενημερώσει ότι η φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο είναι υποχρεωτική, εκείνοι εξακολουθούν να αδιαφορούν. Αντίθετα, οι μαθητές των οποίων οι γονείς έχουν αποφασίσει ότι πρόκειται να μείνουν για μεγαλύτερο διάστημα στην Ελλάδα είναι πιο θετικοί και δεκτικοί. Επομένως, τόσο η οικογένεια όσο και το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον ενός ατόμου παίζει καθοριστικό ρόλο στις επιλογές του. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση μίας μαθήτριας από το Αφγανιστάν, η οποία απουσίασε μία ημέρα από το σχολείο, επειδή έπρεπε να πάει τη θεία της στο νοσοκομείο. Εντούτοις, ένα περιστατικό ίδιο ή παρόμοιο με αυτό σπανίως συναντάται στην ελληνική κουλτούρα.

Γενικά, οι εκπαιδευτικοί λαμβάνουν βοήθεια από τις δημοτικές αρχές και λοιπούς φορείς, όπως οι ΜΚΟ. Για παράδειγμα, σε ένα από τα σχολεία που εργάζονται οι συμμετέχοντες προέκυψε η ανάγκη στήριξης μίας μικρής σε ηλικία μαθήτριας από ψυχολόγο, καθώς δέχθηκε επίθεση στο κτήριο που μένει κατά την επιστροφή της από το σχολείο. Αν και οι μαθητές εκμυστηρεύονται στους καθηγητές τους ό,τι τους απασχολεί, οι εκπαιδευτικοί, από την πλευρά τους, αδυνατούν να τους βοηθήσουν. Στο παρελθόν, ο ΟΑΕΔ υλοποιούσε ένα πρόγραμμα, το οποίο προσέφερε στα σχολεία βοήθεια από ειδικούς επιστήμονες, αλλά δεν είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα. Επίσης, σύμφωνα με μία σχετική διάταξη που αφορούσε τα επαγγελματικά λύκεια (ΕΠΑΛ), θεωρήθηκε αναγκαία η παρουσία ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών στα σχολεία αυτά. Σε αυτό το σημείο, αξίζει να σημειωθεί ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί τοποθετούνται σε ένα σχολείο, μόνο αφού ο διευθυντής της σχολικής μονάδας έχει αποστείλει τα απαιτούμενα έγγραφα στις περιφερειακές εισαγγελικές αρχές για να καταγγείλει και να επιβεβαιώσει το συμβάν. Σε κάθε περίπτωση, οι συμμετέχοντες τόνισαν την ανάγκη εφαρμογής προγραμμάτων πρόληψης στα σχολεία.

Όπως ανέφερε μία άλλη εκπαιδευτικός, αν και στο σχολείο που διδάσκει έχουν καταφέρει να μειώσουν την έκταση των φαινομένων παραβατικότητας, υπήρξε ένας μαθητής που χρησιμοποίησε ένα κατσαβίδι για να επιτεθεί σε έναν συμμαθητή του. Τελικά, ο μαθητής τιμωρήθηκε με οριστική αποβολή από το σχολείο για το καλό όλων,



εφόσον είχε μεσολαβήσει η παρέμβαση της αστυνομίας. Το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες καθυστέρησε να προσφέρει τη βοήθειά του για την αντιμετώπιση του περιστατικού. Επιπλέον, η εκπαιδευτικός που παραδίδει απογευματινά μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας δήλωσε ότι στο κέντρο που εργάζεται δεν παρουσιάζονται αντίστοιχα περιστατικά, επειδή τα τμήματα των μαθητών είναι ολιγομελή.

Οι εκπαιδευτικοί εξέφρασαν την επιθυμία να βοηθήσουν τους μαθητές ΥΤΧ όσο περισσότερο μπορούν, είτε προσαρμόζοντας, πολλές φορές, με κατάλληλο τρόπο το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών είτε τροποποιώντας τις οδηγίες που τους είχαν δοθεί. Για παράδειγμα, σε ένα σχολείο αποφασίστηκε να πραγματοποιηθούν εγγραφές μαθητών ΥΤΧ ηλικίας έως 15 ετών και όχι έως 18 ετών, όπως όριζε το Υπουργείο Παιδείας, διότι η εκπαιδευτική κοινότητα έκρινε ότι θα ήταν πολύ δύσκολο μαθητές με τόσο μεγάλη διαφορά ηλικίας να παρακολουθούν τα ίδια μαθήματα. Η διευθύντρια του γυμνασίου που έλαβε μέρος στην ομάδα εστιασμένης συζήτησης (focus group) εξήγησε ότι ήθελε να αφήσει ανοιχτές τις πόρτες του σχολείου τις απογευματινές ώρες, αλλά δεν υπήρχε διαθέσιμο προσωπικό. Όπως δήλωσε χαρακτηριστικά: «Δεν μπορώ να ελέγξω κανέναν και κανείς δεν μπορεί να ελέγξει εμένα», λόγω της έλλειψης οργάνωσης (του εκπαιδευτικού συστήματος). Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στο μάθημα των αρχαίων ελληνικών. Τα παιδιά των μεταναστών/προσφύγων δεν είναι ακόμη εξοικειωμένα με καθημερινές εκφράσεις της νέας ελληνικής, αλλά παρόλα αυτά διδάσκονται το μάθημα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στο σχολείο.

Οι κύριες προτάσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με ενέργειες που πρέπει να γίνουν για να βελτιωθεί η κατάσταση είναι η διαρκής παρουσία διερμηνέων, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών στο σχολείο, καθώς και η ύπαρξη συμπληρωματικών τάξεων υποδοχής, ούτως ώστε όλοι οι μαθητές να έχουν αποκτήσει κάποιες στοιχειώδεις γνώσεις, προτού αρχίσουν να παρακολουθούν πρωινά μαθήματα, για να μπορούν να συμβαδίσουν με το υπόλοιπο τμήμα. Εξίσου ωφέλιμη θεωρούν τη μη τυπική εκπαίδευση, όπως επίσης, τα μαθήματα αυτοάμυνας για την αντιμετώπιση περιστατικών βίας. Ορισμένα από αυτά παιδιά έχουν καλό επίπεδο εκπαίδευσης και διαφορετικές ανάγκες από αυτές που καλύπτει το ελληνικό κράτος. Μιλούν με ευχέρεια την ελληνική γλώσσα και παρόλα αυτά οι αρμόδιοι φορείς δεν τους χορηγούν τα έγγραφα που χρειάζονται ή τα παρακινούν να εγγραφούν στο σχολείο χωρίς να υποβάλουν τα εν λόγω έγγραφα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η προσπάθεια που έκανε ένας καθηγητής φυσικής αγωγής για να φέρει πιο κοντά τους μαθητές του σχολείου του μέσω της αξιοποίησης της μουσικής. Τα παιδιά, όταν χόρευαν, δεν έδιναν σημασία σε θέματα εθνότητας και στις



όποιες διαφορές είχαν μεταξύ τους. Η προσπάθεια αυτή, όμως, προκάλεσε αντιρρήσεις όχι μόνο από γείτονες αλλά και από άλλους εκπαιδευτικούς, που υποστήριζαν ότι τα παραδοσιακά στοιχεία των νεοαφιχθέντων παιδιών έπρεπε να αφαιρεθούν από αυτή τη διαδικασία. Σε ένα άλλο σχολείο, υλοποιήθηκε ένα πρόγραμμα με τίτλο «Ο θυμός μου, ο εχθρός μου», στη διάρκεια του οποίου μικρές ομάδες συζήτησης βοηθούσαν τα παιδιά να εκφράσουν τα συναισθήματά τους. Το πρόγραμμα αυτό, όπως διαπιστώθηκε, κατόρθωσε να βελτιώσει σημαντικά τη γενική ατμόσφαιρα που επικρατούσε στο σχολείο.

3.2.Ευρήματα των συνεντεύξεων με επαγγελματίες

Έντεκα επαγγελματίες της εκπαιδευτικής κοινότητας (7 γυναίκες) συμμετείχαν σε συνεντεύξεις με θέμα την τρέχουσα κατάσταση που επικρατεί στα σχολεία όσον αφορά την ενσωμάτωση των μαθητών ΥΤΧ στο σχολικό περιβάλλον. Η διαπολιτισμική σχολική μονάδα στην οποία εργάζονται έχει υποδεχθεί 60 νεοαφιχθέντες μαθητές ΥΤΧ, οι οποίοι κατάγονται από την Αλβανία, τη Γεωργία, το Ιράκ, την Κίνα, το Πακιστάν, το Αφγανιστάν, τη Συρία, την Αλγερία, τη Ρωσία, την Τουρκία και τη Βραζιλία.

Όπως ήταν αναμενόμενο, όλοι οι συμμετέχοντες συμφώνησαν ότι υπάρχει ευαισθητοποίηση στο γυμνάσιο που εργάζονται σχετικά με τον τρόπο χειρισμού της πολιτισμικής ποικιλομορφίας και της ένταξης των παιδιών των μεταναστών ή/και προσφύγων. Αυτό συνήθως επιτυγχάνεται μέσω της οργάνωσης σχετικών δραστηριοτήτων που εστιάζουν στον πολιτισμό της χώρας καταγωγής συγκεκριμένων μαθητών και στην ενεργό συμμετοχή τους στο πλαίσιο της καθημερινής σχολικής ζωής. Όπως δήλωσε χαρακτηριστικά ένας από τους εκπαιδευτικούς του γυμνασίου αυτού, οι παραπάνω δραστηριότητες ευαισθητοποίησης συνιστούν τη θεμελιώδη βάση για την προώθηση της ένταξης των μαθητών στο σχολικό και το κοινωνικό περιβάλλον.

Ορισμένοι από τους ερωτηθέντες θεωρούν ότι η έννοια της ένταξης σχετίζεται με τη συνύπαρξη ενός μαθητή με ιδιαίτερες ιδιότητες/χαρακτηριστικά, όπως διαφορετική μητρική γλώσσα, με μαθητές μίας «συνηθισμένης» τάξης. Άλλοι πιστεύουν ότι η έννοια αυτή συνδέεται με την προσαρμογή στην πραγματικότητα του ελληνικού σχολείου και της ελληνικής κοινωνίας χωρίς, όμως, να προσκρούει στην αρχή της διατήρησης της πολιτισμικής ταυτότητας ενός ατόμου. Ακόμη, μερικοί ερωτηθέντες απάντησαν ότι η εν λόγω έννοια περιλαμβάνει την πρόσβαση των μαθητών με ιδιαιτερότητες στην ευρύτερη σχολική κοινότητα και παράλληλα, την παροχή ίσων δικαιωμάτων και ευκαιριών σε αυτούς χωρίς να κινδυνεύουν να περιθωριοποιηθούν. Ωστόσο, κάποιοι από τους ερωτηθέντες προτίμησαν να δώσουν έναν πιο συγκεκριμένο ορισμό για την



έννοια αυτή, αναφερόμενοι στην τοποθέτηση προσφύγων μαθητών σε γενικά σχολεία, όπου φοιτούν Έλληνες μαθητές και ενδεχομένως δεν υπάρχουν υποστηρικτικές υπηρεσίες για τα παιδιά αυτά.

Τα δύο βασικά μέσα που υποστηρίζουν το εκπαιδευτικό έργο των συμμετεχόντων ως προς τον χειρισμό της διαφορετικότητας στο σχολείο είναι η μακρόχρονη πείρα τους και η παρακολούθηση προγραμμάτων επιμόρφωσης με θέμα τη διαπολιτισμικότητα και τη διδασκαλία μαθητών με ειδικές (εκπαιδευτικές) ανάγκες. Παράλληλα, οι συμμετέχοντες τόνισαν ότι λαμβάνουν βοήθεια και καθοδήγηση στο διδακτικό τους έργο από μεγαλύτερους σε ηλικία, πεπειραμένους συναδέλφους. Σε κάθε περίπτωση, η αγάπη και η δημιουργικότητα αποτελούν δύο σπουδαίες αξίες που όλοι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να υιοθετήσουν για να διαχειρίζονται με αποτελεσματικότητα την ποικιλομορφία στο σχολείο. Μερικές φορές, οι ερωτηθέντες αναζητούν σχετικό εκπαιδευτικό υλικό στο διαδίκτυο, το οποίο θα τους βοηθήσει στη διάρκεια της διδασκαλίας, ή λοιπά σχετικά άρθρα που σχετίζονται με το θέμα της ένταξης των μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση που θα τους βοηθήσουν να εντοπίσουν στα παιδιά αυτά δεξιότητες ένταξης. Κατά γενική ομολογία, οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι υπάρχουν προγράμματα στήριξης και συναφή σεμινάρια με στόχο την προώθηση των γνώσεων που κρίνονται απαραίτητες για την ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στο συγκεκριμένο γυμνάσιο, τα οποία προσφέρουν κάποιες ΜΚΟ, όπως επίσης, διαδικτυακά μαθήματα ή εκπαιδευτικό υλικό που υποστηρίζεται από διεθνείς φορείς που ασχολούνται με θέματα μετανάστευσης και προσφυγικά ζητήματα. Μεταξύ άλλων, στα προγράμματα αυτά, που παρέχονται από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας και το Τμήμα Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, περιλαμβάνονται εναλλακτικές μέθοδοι διδασκαλίας. Όπως επισήμανε μία συμμετέχουσα, πλέον διοργανώνονται αρκετές δράσεις συμμετοχικού χαρακτήρα, σεμινάρια και συνέδρια που επικεντρώνονται στη συνεργασία τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης ειδικά για τα παιδιά αυτά.

Σε ό,τι αφορά την ένταξη των μαθητών αυτών στο σχολικό περιβάλλον, λειτουργούν ειδικά τμήματα, όπως τμήματα για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, παράλληλα με το ισχύον πρόγραμμα σπουδών του γυμνασίου και η συμμετοχή τους στο σύνολο της σχολικής ζωής είναι κατά κάποιον τρόπο ασφαλής. Αυτό μπορεί να επιβεβαιωθεί και από τη σχέση που αναπτύσσουν οι μαθητές ΥΤΧ με τους συνομηλίκους τους, η οποία χαρακτηρίζεται από τους ερωτηθέντες ως ιδιαίτερα φιλική. Οι φιλίες μεταξύ των παιδιών αυτών στηρίζονται στον σεβασμό των διαφόρων πολιτισμών, και γενικά της διαφορετικότητας, στην αποδοχή και την ανεκτικότητα. Με αυτό τον τρόπο, οι μαθητές



ΥΤΧ ενθαρρύνονται να συμμετέχουν στο σχολικό πρόγραμμα και τις δραστηριότητες που οργανώνονται στο πλαίσιο της σχολικής ζωής.

Πέραν αυτού, οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν ότι υπάρχουν κοινωνικοί λειτουργοί ή εθελοντές που συνεισφέρουν στο έργο που προσφέρουν τα Κέντρα Φιλοξενίας, οι ΜΚΟ και διάφοροι διερμηνείς προς τους μαθητές ΥΤΧ. Για την ακρίβεια, τα άτομα αυτά συνεργάζονται με το σχολείο για να παρακολουθήσουν και να εντοπίσουν τυχόν ενταξιακά προβλήματα που πιθανόν να παρεμποδίζουν την ομαλή ενσωμάτωση των μαθητών ΥΤΧ.

Όπως δήλωσε η πλειονότητα των ερωτηθέντων, υπάρχει κάποιου είδους συνεργασία του σχολείου με τις οικογένειες των μαθητών ΥΤΧ σε ό,τι αφορά τη διοργάνωση ποικίλων δραστηριοτήτων (π.χ. πολιτιστικών κά.). Ωστόσο, ένας από τους ερωτηθέντες εξέφρασε αντίθετη άποψη, δηλ. ότι υπάρχει ελάχιστη συνεργασία μεταξύ των δύο πλευρών που, όμως, δεν επαρκεί.

Κατά τη γνώμη των συμμετεχόντων, οι βασικές ικανότητες που πρέπει να διαθέτουν οι εκπαιδευτικοί για να διαχειρίζονται αποτελεσματικά την ποικιλομορφία και την ένταξη όλων των παιδιών στη σχολική ζωή, ενώ παράλληλα να προωθούν την ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση είναι η διδακτική πείρα σε διαπολιτισμικά σχολεία, οι γνώσεις σε θέματα διαπολιτισμικότητας και η εξοικείωση με διαφορετικούς πολιτισμούς. Συνεχίζοντας, συμπλήρωσαν ότι εξίσου σημαντικές αξίες και δεξιότητες που θα πρέπει να διαθέτει ένας εκπαιδευτικός για να μπορεί να χειρίζεται τέτοιες καταστάσεις είναι η ανεκτικότητα απέναντι στο «διαφορετικό», η ενσυναίσθηση, η προσαρμοστικότητα, η ικανότητα καταπολέμησης στερεοτύπων, η δημιουργικότητα και η χρήση εναλλακτικών διδακτικών μεθόδων.

Οι εκπαιδευτικοί, όπως υπογράμμισαν στις απαντήσεις τους, χρειάζονται υποστήριξη τόσο από το σχολικό περιβάλλον όσο και από τη διεύθυνση του σχολείου. Επίσης, έχουν ανάγκες σε διδακτικό υλικό, προγράμματα κατάρτισης, εργαλεία και στρατηγικές σε συνδυασμό με την κατάλληλη τεχνική και ψυχολογική υποστήριξη. Σε όλες τις παραπάνω ανάγκες, μία εκπαιδευτικός πρόσθεσε ότι πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα στη χάραξη κάποιων κοινών κατευθυντήριων γραμμών για όλους τους εκπαιδευτικούς που εργάζονται στο ίδιο σχολείο.

Όταν οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν αν έχουν βιώσει στο παρελθόν περιστατικά αποτυχίας ένταξης/ενσωμάτωσης, οι περισσότεροι από αυτούς έδωσαν καταφατική απάντηση. Η συχνότητα εκδήλωσης τέτοιων περιστατικών κατέδειξε πόσο επιτακτική είναι η ανάγκη για συνεχή ψυχολογική υποστήριξη στις σχολικές μονάδες, παιδαγωγική



ενθάρρυνση και διαφορετικές, εναλλακτικές, εξατομικευμένες προσεγγίσεις των μαθητών ΥΤΧ.

3.3.Ευρήματα της ομάδας εστιασμένης συζήτησης (focus group) με γονείς και μαθητές

Μία ομάδα εστιασμένης συζήτησης (focus group) με μαθητές, ηλικίας 9-17 ετών, και τους γονείς τους πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της Νέας Απολλωνίας στη Θεσσαλονίκη. Στη συζήτηση έλαβαν μέρος τρεις (3) γονείς και τέσσερις (4) μαθητές, εκ των οποίων δύο γονείς ήταν άνδρες και ένας από τους μαθητές ήταν αγόρι. Ένας από τους νεότερους συμμετέχοντες ανέφερε ότι φοιτά σε επαγγελματικό λύκειο (ΕΠΑΛ). Τα άτομα που συμμετείχαν στην ομάδα εστιασμένης συζήτησης (focus group) ζουν στην Ελλάδα εδώ και περίπου 3 χρόνια. Όπως έγινε κατανοητό από τα συμφραζόμενα, οι συμμετέχοντες είναι οικονομικοί πρόσφυγες.

Πιο συγκεκριμένα, οι μαθητές φοιτούν σε ένα επαγγελματικό λύκειο της περιοχής, το οποίο φιλοξενεί νεοαφιχθέντες μετανάστες και πρόσφυγες μαθητές. Όπως ανέφερε ένας από τους γονείς, δεν υπάρχουν σημαντικά προβλήματα μεταξύ των διαφορετικών μαθητικών πληθυσμών, αλλά αντίθετα οι μαθητές έχουν δημιουργήσει μία μαθητική κοινότητα για όλους.

Οι συμμετέχοντες, στην πλειονότητά τους, φάνηκε ότι δεν κατανοούν τη διαφορά που υπάρχει μεταξύ των εννοιών «ένταξη» και «ενσωμάτωση», ενώ κάποιοι άλλοι δεν έχουν ακούσει ποτέ στη ζωή τους αυτούς τους δύο όρους. Ένας από τους συμμετέχοντες τόνισε, βέβαια, ότι αντιλαμβάνεται ότι αυτές οι δύο έννοιες έχουν διαφορετική σημασία, αλλά δεν μπορούσε να τις ορίσει με σαφήνεια. Ωστόσο, όπως δήλωσαν, αισθάνονται μέλη της τοπικής κοινότητας και έχουν προσαρμοστεί στην ελληνική πραγματικότητα.

Όπως παρατήρησαν οι μαθητές, το σχολείο που φοιτούν δεν λειτουργεί με αποκλεισμούς μαθητών λόγω της εθνικής τους ταυτότητας. Οι ίδιοι νιώθουν ότι είναι μέλη της σχολικής κοινότητας και ότι όλοι οι μαθητές συμμετέχουν ισότιμα στο πρόγραμμα σπουδών και τις δραστηριότητες του σχολείου τους. Δεν θεωρούν ότι έχουν λιγότερες ευκαιρίες σε σχέση με τους Έλληνες συμμαθητές τους. Έχουν ενσωματωθεί στη σχολική κοινότητα και έχουν αναπτύξει φιλίες με τους συμμαθητές τους. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ορισμένοι από τους συμμετέχοντες ανέφεραν ότι όλοι τους οι φίλοι είναι Έλληνες. Οι Έλληνες μαθητές προσφέρουν συχνά τη βοήθειά τους προς τους μετανάστες συμμαθητές τους, όσον αφορά τα μαθήματα, αν και σε κάποιες περιπτώσεις, εκφράζουν αδιαφορία απέναντί τους και δεν τους



βοηθούν καθόλου. Επιπλέον, μερικοί από τους μαθητές τόνισαν στη διάρκεια της συζήτησης ότι οι Έλληνες φίλοι τους τους βοήθησαν να ενταχθούν στην ελληνική πραγματικότητα, μόλις είχαν πρωτοέρθει στην Ελλάδα.

Αν και οι μαθητές απάντησαν ότι δεν αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες στο σχολείο, συμφώνησαν με τους γονείς τους στο πρόβλημα της μετακίνησής τους προς και από το σχολείο. Άλλοι ανέφεραν ότι αντιμετωπίζουν δυσκολίες με την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, παρόλο που έχουν σημειώσει βελτίωση της επίδοσής τους. Ένας άλλος μαθητής δήλωσε ότι αντιμετώπιζε δυσκολίες αρκετά συχνά με διάφορα μαθήματα που διδάσκονταν στο σχολείο του. Αναφορικά με τα εξωσχολικά προβλήματα που βιώνουν οι μαθητές, ένας από τους συμμετέχοντες υποστήριξε ότι στο παρελθόν είχε πέσει θύμα λεκτικής βίας, αλλά πλέον την έχει συνηθίσει.

Ενώ οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να βοηθήσουν τους μαθητές ΥΤΧ, όποτε αυτό κρίνεται απαραίτητο, δεν έχουν στη διάθεσή τους τους απαιτούμενους πόρους. Στην περίπτωση μίας μαθήτριας που χρειαζόταν περαιτέρω διδακτική στήριξη, οι εκπαιδευτικοί ανέλαβαν την πρωτοβουλία να προσθέσουν μερικές ώρες στο πρόγραμμα σπουδών του σχολείου για να καλύψουν τις εκπαιδευτικές της ανάγκες. Κάποιοι άλλοι μαθητές αναφέρθηκαν στην κίνηση του/της καθηγητή/-γήτριάς τους να χωρίζει την τάξη σε ομάδες με στόχο να βελτιώσει την επικοινωνία μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών μαθητών και να ενισχύσει τη συντροφικότητα και το αίσθημα του «ανήκειν» στο σχολείο. Ορισμένοι από τους γονείς των μαθητών αυτών επισήμαναν ότι όχι μόνο τα παιδιά τους, αλλά και οι Έλληνες μαθητές, χρειάζονται πρόσθετη διδακτική στήριξη στα μαθήματα ή τις εργασίες που αναθέτουν οι εκπαιδευτικοί «για το σπίτι». Αν και ένας από τους γονείς υπογράμμισε κυρίως την ανάγκη υποστήριξης των εν λόγω παιδιών στο μάθημα της ελληνικής γλώσσας, ένας άλλος υποστήριξε ότι δεν χρειάζεται καμία επιπλέον βοήθεια. Όπως σημείωσε εύστοχα ένας μαθητής, η ατμόσφαιρα που επικρατεί σε μία σχολική μονάδα εξαρτάται από τον εκάστοτε διευθυντή.

Οι γονείς των εν λόγω μαθητών έχουν την ευκαιρία να επικοινωνούν με τους καθηγητές των παιδιών τους και συγκεκριμένα, έχουν μία προγραμματισμένη συνάντηση μαζί τους μία φορά τον μήνα. Ωστόσο, αν υπήρχε η δυνατότητα στενότερης επικοινωνίας και συνεργασίας με τον/την διευθυντή/-θύντρια της σχολικής μονάδας, θα είχαν επιλυθεί αρκετά περαιτέρω προβλήματα. Οι περισσότεροι από τους γονείς δεν έχουν παρευρεθεί σε καμία συνάντηση γονέων εκτός του χώρου του σχολείου, αν και με βάση αυτά που γνωρίζουν, δεν διοργανώνονται τέτοιου είδους εκδηλώσεις.



3.4.Ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των ομάδων εστιασμένης συζήτησης (focus groups)

Μία σημαντική διαφορά παρατηρήθηκε μεταξύ των εκπαιδευτικών που εργάζονται στο επαγγελματικό λύκειο και σε αυτούς που εργάζονται στο διαπολιτισμικό γυμνάσιο. Για την ακρίβεια, οι συμμετέχοντες εξέφρασαν εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις σχετικά με την τρέχουσα κατάσταση που επικρατεί, γεγονός που μπορεί να δικαιολογηθεί, καθώς οι εκπαιδευτικοί του διαπολιτισμικού σχολείου είναι καλύτερα προετοιμασμένοι και καταρτισμένοι για να διαχειριστούν τη σχολική ένταση των αλλοδαπών μαθητών. Ακόμη, είναι περισσότερο εξοικειωμένοι με την έννοια της διαφορετικότητας και ενημερώνονται διαρκώς για την κυκλοφορία νέου εκπαιδευτικού υλικού που θα μπορούσε να διευκολύνει το διδακτικό τους έργο.

Εκτός από τις παραπάνω διαπιστώσεις, οι εκπαιδευτικοί του διαπολιτισμικού σχολείου φάνηκαν να είναι περισσότερο αισιόδοξοι, σε αντίθεση με τους εκπαιδευτικούς του γενικού σχολείου που έδιναν την εντύπωση ότι είναι αγανακτισμένοι, απογοητευμένοι και αγχωμένοι σε ό,τι αφορά την τρέχουσα κατάσταση και την εξέλιξη της στο μέλλον.

Τόσο οι γονείς όσο και οι μαθητές που έλαβαν μέρος στη συζήτηση συμφώνησαν με τους εκπαιδευτικούς του διαπολιτισμικού γυμνασίου, τονίζοντας ότι οι μαθητές ΥΤΧ όχι μόνο δεν απειλούνται με σχολικό αποκλεισμό, αλλά αντιθέτως συμμετέχουν στο μάθημα και οι γονείς τους έχουν προγραμματισμένες συναντήσεις με τους καθηγητές τους σε τακτική βάση για να ενημερώνονται σχετικά με την πρόοδο των παιδιών τους. Στον αντίποδα, οι εκπαιδευτικοί του γενικού σχολείου διέψευσαν αυτούς τους ισχυρισμούς, υπογραμμίζοντας ότι η επικοινωνία με τους γονείς των μαθητών ΥΤΧ είναι σπάνια, και σε ορισμένες περιπτώσεις ανύπαρκτη, ενώ παράλληλα στο σχολείο τους εκδηλώνονται περιστατικά αποκλεισμού των εν λόγω μαθητών.

3.5.Βασικές ικανότητες που πρέπει να διαθέτουν οι εκπαιδευτικοί και οι διευθυντές σχολείων για να στηρίζουν τη διαδικασία ένταξης των μαθητών ΥΤΧ στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Με βάση τις απαντήσεις που έδωσαν οι επαγγελματίες του χώρου της εκπαίδευσης, οι δεξιότητες που είναι απαραίτητο να διαθέτουν τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι διευθυντές των σχολικών μονάδων για να προωθούν την ομαλή ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση συνοψίζονται ως εξής:

- Να γνωρίζουν τρόπους χειρισμού της διαφορετικότητας.
- Να γνωρίζουν τρόπους διδασκαλίας της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας.



- Να είναι σε θέση να χειριστούν την ιδιοσυγκρασία και τη συναισθηματική κατάσταση των μαθητών ΥΤΧ για να καταφέρουν να τους γνωρίσουν καλύτερα.
- Να κατανοούν τις διαφορετικές ανάγκες των μαθητών/τριών τους.
- Να αποδέχονται τη διαφορετικότητα των άλλων και να είναι εξοικειωμένοι με διαφορετικούς πολιτισμούς.
- Να έχουν ανοιχτό πνεύμα, ώστε να χρησιμοποιούν εναλλακτικές μεθόδους και προσεγγίσεις διδασκαλίας.
- Να έχουν δεξιότητες που θα τους επιτρέπουν την εφαρμογή τεχνικών μη τυπικής εκπαίδευσης.
- Να επιδεικνύουν σεβασμό στη διαφορετικότητα.

3.6. Καλές πρακτικές που εντοπίστηκαν στη διάρκεια των συνεντεύξεων.

Η πλειονότητα των καλών πρακτικών που αναγνωρίστηκαν μέσω της δευτερογενούς έρευνας που διεξήχθη, δεν αναφέρθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων από τους εκπαιδευτικούς.

Ωστόσο, οι εκπαιδευτικοί μίλησαν για την ύπαρξη ορισμένων διδακτικών εγχειριδίων που παρέχουν βασικές γνώσεις της ελληνικής γλώσσας και την παρουσία ειδικών επιστημόνων στα σχολεία που διδάσκουν. Πιο αναλυτικά, τα διδακτικά εγχειρίδια «Γεια σας 1» και «Γεια σας 2» που αναπτύχθηκαν από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, δεν θεωρήθηκαν από τους ερωτηθέντες ως ιδιαίτερος χρήσιμα και επαρκή. Σε ό,τι αφορά τους ειδικούς επιστήμονες που αναφέραμε προηγουμένως, τοποθετήθηκαν στα σχολεία κατόπιν πρωτοβουλίας του κράτους και διαφόρων ΜΚΟ, αλλά η εν λόγω καλή πρακτική εφαρμόστηκε μόνο σε συγκεκριμένα σχολεία. Δυστυχώς, τα ονόματα των ΜΚΟ στις οποίες αναφέρθηκαν οι ερωτηθέντες δεν έγιναν γνωστά.

Οι υπόλοιπες καλές πρακτικές που επισημάνθηκαν στη σχετική ενότητα της παρούσας έρευνας δεν αναφέρθηκαν καθόλου από τους ερωτηθέντες, είτε, επειδή δεν εφαρμόζονται ή δεν είναι ευρέως διαδεδομένες στα σχολεία που διδάσκουν οι εν λόγω εκπαιδευτικοί, είτε επειδή δεν είχαν τεθεί σε εφαρμογή εκείνη τη δεδομένη χρονική στιγμή.

Κριτική ανάλυση των ευρημάτων

Όπως περιγράφεται παραπάνω, το ισχύον εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας χαρακτηρίζεται από πολλές ελλείψεις και κενά. Επιβεβαιώνοντας την έκθεση του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2017), οι εκπαιδευτικοί δήλωσαν ότι οι αρμόδιες αρχές δεν τους παρείχαν συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές και σχετικό υλικό για την ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση, ιδίως πριν τη δημιουργία των



Δομών Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ). Η τρέχουσα κατάσταση δυσκόλεψε ακόμη περισσότερο την προσπάθεια των εκπαιδευτικών να στηρίξουν με αποτελεσματικό τρόπο τους νεοαφιχθέντες μαθητές, ώστε να προσαρμοστούν τόσο στην ελληνική πραγματικότητα όσο και στο νέο σχολικό περιβάλλον.

Ασφαλώς, όπως ήταν αναμενόμενο, οι επαγγελματίες που εργάζονται στο διαπολιτισμικό σχολείο ήταν περισσότερο εξοικειωμένοι με τις έννοιες της διαφορετικότητας και της ενσωμάτωσης. Αν και προσφέρεται μία ευρεία γκάμα σχετικών επιμορφωτικών προγραμμάτων και σεμιναρίων από το σχολείο, διάφορα πανεπιστήμια και λοιπούς φορείς, οι εκπαιδευτικοί αναλαμβάνουν συχνά ατομική πρωτοβουλία για να βρουν σχετικό εκπαιδευτικό υλικό και εναλλακτικές, πιο κατάλληλες μεθόδους διδασκαλίας στο διαδίκτυο. Προσπαθούν να εμπλουτίσουν τη διδασκαλία τους με πολλών ειδών δραστηριότητες και τεχνικές, όπως για παράδειγμα, της μη τυπικής εκπαίδευσης, για να ενισχύσουν τη σχολική ενσωμάτωση, τη συντροφικότητα και την αποδοχή των μαθητών ΥΤΧ. Όπως είναι φυσικό, επειδή έρχονται σε συχνότερη επαφή με μετανάστες/πρόσφυγες μαθητές, έχουν αποκτήσει μεγαλύτερη πείρα σε σχέση με τους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς.

Από την άλλη πλευρά, οι εκπαιδευτικοί του γενικού σχολείου φαίνεται ότι αντλούν λιγότερες πληροφορίες για την ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση, συμβαδίζοντας, έτσι, με τη γενικότερη ασαφή κατάσταση που επικρατεί ως προς το θέμα αυτό. Ανάμεσα στα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι εκπαιδευτικοί αυτοί είναι ο περιορισμένος όγκος του σχετικού διδακτικού υλικού, οι ασαφείς κατευθυντήριες γραμμές, η έλλειψη προγραμμάτων επιμόρφωσης με θέμα τη διαχείριση της διαφορετικότητας, τη νοοτροπία άλλων λαών και την ιδιοσυγκρασία των μαθητών ΥΤΧ, καθώς επίσης, η έλλειψη προγραμμάτων κατάρτισης στη διδασκαλία της νέας ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας. Σε αυτό το σημείο, αξίζει να διευκρινιστεί ότι τα διαθέσιμα συμπληρωματικά προγράμματα και σεμινάρια που διοργανώνονται και καλύπτουν συναφή θεματολογία δεν προσφέρονται δωρεάν, με αποτέλεσμα η παρακολούθησή τους να εξαρτάται από την προθυμία που εκδηλώνουν οι ενδιαφερόμενοι. Όλες αυτές οι ελλείψεις αποτελούν τροχοπέδη για την παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης, όπως αναλύεται στην έκθεση του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής - ΕΛΙΑΜΕΠ (Anagnostou & Nikolova, 2017) σχετικά με τις ανεπάρκειες της στρατηγικής του Υπουργείου Παιδείας για το σχολικό έτος 2016-2017, γεγονός που επιβεβαίωσαν και οι ίδιοι οι μαθητές.

Αν και οι εκπαιδευτικοί καταβάλλουν μεγάλες προσπάθειες για να προσαρμόσουν τις διδακτικές μεθόδους και προσεγγίσεις που χρησιμοποιούν, ώστε να καλύψουν τις



ανάγκες των μαθητών ΥΤΧ, είναι μείζονος σημασίας να τους παρασχεθούν όλα τα απαραίτητα μέσα, η εκπαίδευση και η στήριξη προκειμένου να μπορούν να διευκολύνουν ακόμη περισσότερο τη διαδικασία ένταξης των νεοαφιχθέντων μαθητών στην εκπαίδευση. Η διαμόρφωση ενός κοινού εργαλείου/προγράμματος που θα προσαρμοστεί στις ανάγκες των νεοαφιχθέντων παιδιών μεταναστών θα βοηθήσει τους επαγγελματίες της εκπαίδευσης αφενός να προσεγγίσουν τους εν λόγω μαθητές με πιο αποτελεσματικό τρόπο και αφετέρου θα τους επιτρέψουν να επικοινωνούν καλύτερα μαζί τους στην τάξη.

Το ερώτημα που εύλογα εγείρεται είναι γιατί οι εκπαιδευτικοί του επαγγελματικού λυκείου δεν είναι τόσο καλά ενημερωμένοι όσο εκείνοι που εργάζονται στο διαπολιτισμικό σχολείο ή γιατί δεν έχουν πρόσβαση στις ίδιες πληροφορίες, επιμορφώσεις και εκπαιδευτικό υλικό. Είναι προφανές ότι υπάρχει η δυνατότητα τα σχολεία να μειώσουν τους αποκλεισμούς μαθητών, παρέχοντας στους εκπαιδευτικούς τα απαραίτητα εργαλεία και τις κατάλληλες γνώσεις προκειμένου να προωθήσουν την ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Σε κάθε περίπτωση, όμως, κρίνεται αναγκαίο όλοι οι εκπαιδευτικοί να λαμβάνουν την ίδια στήριξη, ούτως ώστε να συμβάλλουν αποφασιστικά στην ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση, ιδίως στην περίπτωση που το σχετικό εκπαιδευτικό υλικό και τα επιμορφωτικά σεμινάρια είναι διαθέσιμα, αλλά δεν είναι ευρέως γνωστά στην εκπαιδευτική κοινότητα.

Επιπλέον, το κράτος σε συνεργασία με λοιπούς αρμόδιους φορείς θα πρέπει να προτείνει πιο εφικτές λύσεις σε πρακτικά προβλήματα που προκύπτουν, ώστε να αποφεύγονται οι χρονοβόρες και εξουθενωτικές γραφειοκρατικές διαδικασίες. Οι γονείς, οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί, στην πλειονότητά τους, επιβεβαίωσαν τα ευρήματα της βιβλιογραφίας σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές ΥΤΧ κατά την εγγραφή και την ένταξή τους στα ελληνικά σχολεία. Η έλλειψη των απαιτούμενων δικαιολογητικών εγγράφων δυσκολεύει εξαιρετικά την εγγραφή των εν λόγω μαθητών στο σχολείο και παρά το γεγονός ότι έχουν ψηφιστεί νέες διατάξεις, αρκετά πρακτικά ζητήματα παραμένουν άλυτα και καθυστερούν την όλη διαδικασία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η χρήση του Αριθμού Φορολογικού Μητρώου (ΑΦΜ) ενός διευθυντή σχολείου για την εγγραφή μαθητών ΥΤΧ στο σχολείο, διότι οι γονείς των παιδιών αυτών δεν έχουν συγκεντρώσει ακόμη τα απαραίτητα επίσημα έγγραφα που θα τους επέτρεπαν να ολοκληρώσουν μόνοι τους τη διαδικασία της εγγραφής. Ένα άλλο σοβαρό πρόβλημα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι μαθητές ΥΤΧ και οι οικογένειές τους είναι η μετακίνησή τους προς και από το σχολείο. Όπως ανέφεραν συγκεκριμένα, η δημόσια συγκοινωνία είναι σπάνια σε ορισμένες



περιοχές, αλλά πέραν αυτού, η καθημερινή μετακίνηση με τα μέσα μαζικής μεταφοράς αποτελεί οικονομική επιβάρυνση για τις οικογένειες.

Οι μαθητές ΥΤΧ που συμμετείχαν στην έρευνα φάνηκαν να έχουν αναπτύξει καλές σχέσεις με τους συνομηλίκους τους, και ιδιαίτερα με τα ελληνόπουλα, γεγονός που συντέλεσε στην ομαλή ένταξή τους όχι μόνο στο σχολείο, αλλά και στην κοινωνία γενικότερα. Βέβαια, σημειώθηκαν και κάποια περιστατικά λεκτικής βίας προς έναν μαθητή στη διάρκεια των καθημερινών του δραστηριοτήτων, αλλά, όπως δήλωσε ο ίδιος, πλέον έχει συνηθίσει αυτού του είδους τα κακόβουλα σχόλια. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ούτε οι μαθητές ΥΤΧ, ούτε οι γονείς τους αναφέρθηκαν σε περιστατικά περιθωριοποίησης εντός της σχολικής μονάδας, ανατρέποντας, έτσι, τους ισχυρισμούς ορισμένων εκπαιδευτικών σχετικά με περιπτώσεις αποκλεισμού αρκετών μαθητών στο σχολείο λόγω της εθνικής ή εθνοτικής τους καταγωγής.

Από την πλευρά τους, οι γονείς των μαθητών ΥΤΧ δήλωσαν ότι η επικοινωνία που έχουν με τους καθηγητές και τον/την διευθυντή/-θύντρια του σχολείου είναι ικανοποιητική και χρήσιμη, καθώς τους ενημερώνουν για την πρόοδο και τις ανάγκες των παιδιών τους. Οι εκπαιδευτικοί, ωστόσο, δεν συμφώνησαν με την παραπάνω άποψη των γονέων, αφού τόνισαν ότι η επικοινωνία με τους γονείς των μαθητών αυτών είναι σπάνια και δύσκολη, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις είναι ανύπαρκτη. Οι περισσότεροι γονείς δεν αναφέρθηκαν καθόλου σε εξωσχολικές δραστηριότητες και ομαδικές συναντήσεις που πραγματοποιούνται μεταξύ των γονέων και των νόμιμων κηδεμόνων των μαθητών, με εξαίρεση έναν μόνο γονέα που απάντησε ότι διοργανώνονται τέτοιου είδους δραστηριότητες.

Συμπεράσματα και προτάσεις

Συμπεράσματα:

- Εξακολουθούν να υπάρχουν πολλά κενά στο υφιστάμενο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας σε ό,τι αφορά στην ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση. Ωστόσο, παρατηρήθηκε ταχεία βελτίωση μετά το 2016 με την ίδρυση των Δομών Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ).
- Ο αριθμός των Δομών Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ) είναι περιορισμένος.
- Οι επαγγελματίες που εργάζονται στον χώρο της εκπαίδευσης έχουν ανάγκη στήριξης από το κράτος και τις σχετικές ΜΚΟ σε αυτό το ζήτημα. Πρωτίστως,



όμως, χρειάζονται άμεση στήριξη από το υπόλοιπο προσωπικό και τον/την διευθυντή/-θύντρια της σχολικής μονάδας.

- Απαιτείται μεγαλύτερος αριθμός διδακτικών εγχειριδίων και επιμορφωτικών σεμιναρίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας. Ενδέχεται να υπάρχουν κάποια σχετικά εγχειρίδια και σεμινάρια αλλά να μην είναι ευρέως γνωστά.
- Παρατηρούνται διαφορές μεταξύ των εκπαιδευτικών του διαπολιτισμικού γυμνασίου και του επαγγελματικού λυκείου, αλλά η ανταλλαγή των μεταξύ τους γνώσεων θα ήταν εξίσου ωφέλιμη και για τις δύο πλευρές.
- Οι εκπαιδευτικοί συνήθως δεν ενθαρρύνονται ώστε να αναλάβουν ατομικές πρωτοβουλίες.
- Οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν στη διάθεσή τους απαιτούμενους πόρους και τα κατάλληλα μέσα για να διευκολύνουν την ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση.

Προτάσεις:

- Οι υπηρεσίες που παρέχει τόσο το κράτος όσο και οι ΜΚΟ θα πρέπει να είναι πιο καλά οργανωμένες. Παράλληλα, οι νομικές διατάξεις που έχουν ψηφιστεί θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να εφαρμόζονται.
- Η αξιολόγηση αναγκών θα πρέπει να πραγματοποιείται για να εντοπίζονται οι τρέχουσες ανάγκες των εκπαιδευτικών και των μαθητών ΥΤΧ.
- Είναι αναγκαία η διοργάνωση περισσότερων διαδικτυακών μαθημάτων στα οποία θα έχουν πρόσβαση όλοι ανεξαιρέτως οι εκπαιδευτικοί.
- Θα μπορούσε να δημιουργηθεί μία πλατφόρμα ή ένα δίκτυο μέσω του οποίου οι εκπαιδευτικοί θα μπορούν να ανταλλάσσουν πληροφορίες, προσωπικές εμπειρίες, ιδέες και εκπαιδευτικό υλικό.
- Η διαρκής παρουσία ειδικών επιστημόνων, όπως διερμηνείς, ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι και κοινωνικοί λειτουργοί, κρίνεται απαραίτητη σε όλα τα σχολεία.
- Οι εκπαιδευτικοί και οι διευθυντές των διαπολιτισμικών σχολείων θα μπορούσαν να βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς γενικής εκπαίδευσης σε θέματα πρακτικών που θα μπορούσαν να υιοθετήσουν, ώστε να συμβάλουν στην ομαλή ένταξη των μαθητών ΥΤΧ στην εκπαίδευση.
- Θα μπορούσαν να λειτουργούν περισσότερα/-ες τμήματα ένταξης/τάξεις υποδοχής που θα προετοιμάζουν κατάλληλα τους μαθητές ΥΤΧ, προτού αρχίσουν να παρακολουθούν τα πρωινά μαθήματα, ούτως ώστε να



εξοικειωθούν με την ελληνική γλώσσα και να βελτιώσουν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες.

- Στοιχεία της μη τυπικής εκπαίδευσης θα μπορούσαν να ενσωματωθούν στις μεθόδους διδασκαλίας που χρησιμοποιούν ήδη οι εκπαιδευτικοί, ως μία εναλλακτική προσέγγιση που θα προσελκύσει το ενδιαφέρον των μαθητών.
- Καλό θα ήταν να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη διάδοση των διδακτικών εγχειριδίων που κυκλοφορούν στην αγορά και των επιμορφωτικών σεμιναρίων που διοργανώνονται για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας.
- Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να ενθαρρύνονται ώστε να εφαρμόζουν δικές τους πρωτοβουλίες.
- Κρίνεται σκόπιμο να χορηγούνται οι απαραίτητοι πόροι και τα κατάλληλα μέσα σε όλους τους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν αλλοδαπούς μαθητές.



Βιβλιογραφία

- Anagnostou, D, Nikolova, M. (2017) Η ενσωμάτωση των προσφύγων στο εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα: Πολιτική και διαχείριση σε «κινούμενη άμμο», Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIPAMEP) Ανακτήθηκε από http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2017/10/84_2017_-WORKING-PAPER-%CE%9D%CF%84.-%CE%91%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BD%CF%8E%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85_-%CE%9C%CE%B1%CF%81.-%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BB%CE%BF%CE%B2%CE%B1.pdf
- Dumčius, R., Siarova, H., Nicaise, I., Huttova, J., & Balčaitė, I. (2013). Study on educational support for newly arrived migrant children, Final report, European Union. Ανακτήθηκε από <http://www.sirius-migrationeducation.org/wp-content/uploads/2013/09/Educational-Support-for-NAMS.pdf>
- General Secretariat for Lifelong learning (2017). Ταυτότητα, διαφορετικότητα και μετανάστευση στη διά βίου μάθηση – ένα βιωματικό εργαστήριο Ανακτήθηκε από https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2017/publications/docs2016/ekthesi_seminariou_SIMOPOULOS_samos.pdf
- Hellenic League for Human Rights (2015). Press release, Σχέδιο για τα δικαιώματα του παιδιού: Χωρίς σχέδιο και χωρίς τα παιδιά; Ανακτήθηκε από <http://www.hlhr.gr/σχέδιο-για-τα-δικαιώματα-του-παιδιού-χ/>
- Hellenic League for Human Rights (2017, March). Κείμενο για την τεκμηρίωση των θέσεων για το προσφυγικό Ανακτήθηκε από http://www.hlhr.gr/wp-content/uploads/2017/03/%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CE%A4%CE%B5%CE%BA%CE%BC%CE%B7%CF%81%CE%B9%CF%89%CF%83%CE%B7%CF%82_%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%BF3.2017.pdf
- Hellenic Republic Official Government Gazette (1983). 1404/1983, article 45, (ΦΕΚ 173/24-11-83). Ίδρυση τάξεων υποδοχής και φροντιστηριακών τμημάτων. Ανακτήθηκε από http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshts/01_Nomoi/N1404_1983.pdf



- Hellenic Republic Official Government Gazette (1996). 2413/1996 (ΦΕΚ 124 τ. Α/17.6.1996). Η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις. Ανακτήθηκε από [http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/01
Nomoi/N2413_1996.pdf](http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/01
Nomoi/N2413_1996.pdf)
- Hellenic Republic Official Government Gazette (2001). 2910/01, article 40 par. 1,2 (ΦΕΚ 91 Α'/02.05.2001). Πρόσβαση των ανήλικων αλλοδαπών στην εκπαίδευση. Ανακτήθηκε από [http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/01
Nomoi/N2910_2001.pdf](http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/01
Nomoi/N2910_2001.pdf)
- Hellenic Republic Official Government Gazette (2005). 3304/2005 (ΦΕΚ: 16/Α (27/01/2005). Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού. Ανακτήθηκε από <http://www.ypakp.gr/uploads/files/2538.pdf>
- Hellenic Republic Official Government Gazette (2005). 3386/2005 (ΦΕΚ 212 Α/23.8.05). Πρόσβαση των ανήλικων υπηκόων τρίτων χωρών στην εκπ/ση (κεφ ΙΕ', άρ. 72). Ανακτήθηκε από [http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/01
Nomoi/nomos_3386_arthro72.pdf](http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/01
Nomoi/nomos_3386_arthro72.pdf)
- Hellenic Republic Official Government Gazette (2010). 3879/2010 (ΦΕΚ 163 Α/21.9.10). Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης & λοιπές διατάξεις (άρθρο 26, § 1α και 1β – εισαγωγή του θεσμού των Ζ.Ε.Π.– λειτουργία Τ.Υ., τμημάτων ενισχυτικής διδασκαλίας, θερινών τμημάτων, τμημάτων διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας της χώρας προέλευσης των μαθητών) . Ανακτήθηκε από [http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/01
Nomoi/N3879_2010.pdf](http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/01
Nomoi/N3879_2010.pdf)
- Hellenic Republic Official Government Gazette (2013). ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 141: Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις δια- τάξεις της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2011 (L 337). Ανακτήθηκε από https://www.synigoros.gr/resources/docs/p-d--141_2013.pdf
- Hellenic Republic Official Government Gazette (2014). 4251/2014 (ΦΕΚ 80/Α/1-4-2014) (Coded), Article 21(8). Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και



- λοιπές διατάξεις. Ανακτήθηκε από [http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshts/06
MetanasteytikhPolitikh/n4251_2014.pdf](http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshts/06
MetanasteytikhPolitikh/n4251_2014.pdf)
- Hellenic Republic Official Government Gazette (2016). 4375/2016: Οργάνωση και
λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφύγων, Υπηρεσίας Υποδοχής και
Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της
Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του
Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές
διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς
προστασίας (αναδιατύπωση). Ανακτήθηκε από [http://asylo.gov.gr/wp-
content/uploads/2016/10/apofasi-11303-28.7.16-FEK-2335.pdf](http://asylo.gov.gr/wp-
content/uploads/2016/10/apofasi-11303-28.7.16-FEK-2335.pdf)
- Hellenic Republic Official Government Gazette (2016). 4415/2016 (ΦΕΚ 159 Α/6.9.16)
Ρυθμίσεις για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση (κεφάλαιο Α, άρθρα 1 ως 19).
Ανακτήθηκε από [http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshts/01
Nomoi/nomos_4415_2016.pdf](http://6dim-diap-
elefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshts/01
Nomoi/nomos_4415_2016.pdf)
- Hellenic Republic Official Government Gazette (2016). 4443/2016 (ΦΕΚ 232/Α/9-12-
2016) Ανακτήθηκε από [https://www.e-nomothesia.gr/kat-anthropina-
dikaiomata/nomos-4443-2016-fek-232a-9-12-2016.html](https://www.e-nomothesia.gr/kat-anthropina-
dikaiomata/nomos-4443-2016-fek-232a-9-12-2016.html)
- Hellenic Republic Official Government Gazette (2017) 2985/2017 Οργάνωση,
λειτουργία, συντονισμός και πρόγραμμα εκπαίδευσης των Δομών Υποδοχής για
την Εκπαίδευση των Προσφύγων (Δ.Υ.Ε.Π.), κριτήρια και διαδικασία στελέχωσης
των εν λόγω δομών.
- Human Rights Watch (2017). Greece: No School for Many Asylum-Seeking Kids Urgently
Implement Plans for Children on Greek Islands. Ανακτήθηκε από :
[https://www.hrw.org/news/2017/09/17/greece-no-school-many-asylum-
seeking-kids](https://www.hrw.org/news/2017/09/17/greece-no-school-many-asylum-
seeking-kids)
- International Organisation for Migration – (2017 March 3) 2.500 παιδιά προσφύγων και
μεταναστών στα ελληνικά σχολεία Ανακτήθηκε από
<https://tinyurl.com/y7u76gp8>
- International Organisation on Migration (2018 January 5) Half as many migrants landed
in Europe in 2017 as 2016: IOM Ανακτήθηκε από
[https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-un/half-as-many-
migrants-landed-in-europe-in-2017-as-2016-iom-idUSKBN1EU1KP](https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-un/half-as-many-
migrants-landed-in-europe-in-2017-as-2016-iom-idUSKBN1EU1KP)



- Institute of Educational Policy (2016, October, 4) – Press Release Δομές Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων Ministry of Education, Research and Religious affairs Ανακτήθηκε από http://www.iep.edu.gr/images/IEP/EPISTIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Monades/A_Kyklos/Diapolitismiki/2016/2016-10-04_dt_dyep.pdf
- Institute of Educational Policy (2017) Η μαθητική σχολική διαρροή στην Ελληνική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση Ανακτήθηκε από http://www.iep.edu.gr/images/IEP/EPISTIMONIKI_YPIRESIA/Paratiritirio/2017/Mathitiki_Diarroi_Ereyna_2013-2016_Paratiritirio_Mathitikis_Diarrois.pdf
- Kavounidi, J. Kontis, A. Lianos, Th. Fakiolas, R. (2008) Migration in Greece – Experience, Policies, Prospects - Institute of Migration Policy Retrieved from http://emmedia.pspa.uoa.gr/fileadmin/emmedia.pspa.uoa.gr/uploads/Resources/Publications/Dimosieuseis_Sinergaton/Sampatakou_IMEPO.pdf
- Laboratory of Demographic and Social Analyses, Demographic News, Issue 26 (2016). Ανακτήθηκε από http://www.demography-lab.prd.uth.gr/Demonews/DEMONEWS_26.pdf
- Louka, M. (2016) Γυναίκες πρόσφυγες, Insidestory.gr Ανακτήθηκε από <https://insidestory.gr/article/gynaikes-prosfyges>
- Ministry of Education, Research and Religious affairs -Ministry of immigration policy (2017) The objective of integrating all refugees into school during the school year 2017-2018" Ανακτήθηκε από <https://government.gov.gr/stochos-entaxi-olon-ton-prosfigopoulon-sto-scholio-kata-to-scholiko-etos-2017-2018/>
- Ministry of Education, Research and Religious affairs and Ministry of immigration policy (2018, December 23) Press Release Δελτίο Τύπου σχετικά με το Πρόγραμμα «Μαθήματα Γλώσσας και Πολιτισμού για Πρόσφυγες και Μετανάστες 15+» Ανακτήθηκε από http://www.immigration.gov.gr/article-details/-/journal_content/56_INSTANCE_qAPKIk32D3aH/20182/50930?back=press-release
- Ministry of Education, Research and Religious affairs (2016, September 6) Συνεργασία ΥΠΠΕΘ - ΜΚΟ για την εκπαίδευση των παιδιών των προσφύγων Ανακτήθηκε από <https://www.minedu.gov.gr/prosf-ekpaideusi-m/23730-06-09-16-synergasia-yppeth-%20mko-gia-tin-ekpaidefsi-ton-paidion-ton-prosfygon-3>
- MIPEX - Migrant Integration Policy Index (2015). How countries are promoting integration for migrants. Ανακτήθηκε από <http://www.mipex.eu/>



- Μπαγανός, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. Σιμεονάκη, Μ. (2008) Μετανάστευση και παροχή υπηρεσιών σε μετανάστες Ανακτήθηκε από https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2014/02/files/MELETH_291.pdf
- Scientific Committee For The Support For Children Of Refugees (2016, June) Οι εκπαιδευτικές δράσεις για τα παιδιά των προσφύγων, Ministry of Education, Research and Religious affairs. Ανακτήθηκε από https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2016/Epistimoniki_Epitropi_Prosfygon_YPPETH_Full_Report_June_2016_update.pdf
- Scientific Committee For The Support For Children Of Refugees (2017) Έκθεση Αποτίμησης του Έργου για την Ένταξη των Παιδιών των Προσφύγων στην Εκπαίδευση (Μάρτιος 2016-Απρίλιος 2017) Β. Προτάσεις για την Εκπαίδευση των Παιδιών των Προσφύγων κατά το σχολικό έτος 2017-2018, Ministry of Education, Research and Religious affairs Ανακτήθηκε από http://www.alfavita.gr/sites/default/files/attachments/16_06_17_epistimoniki_epitropi_prosfygon_yppeeth_apotimisi_protaseis_2016_2017_final.pdf
- The Greek Ombudsman – Ombudsman for the Child- UNICEF (2016, July-December) Μηχανισμός παρακολούθησης των παιδιών που μετακινούνται στην Ελλάδα Ανακτήθηκε από <https://www.synigoros.gr/resources/20170420-ekthesi-mixanismos.pdf>
- The Greek Ombudsman – Ombudsman for the Child- UNICEF (2017, October 31) Τα παιδιά που μετακινούνται στην Ελλάδα - Βασικά στοιχεία Ανακτήθηκε από <http://www.0-18.gr/downloads/GR%20F%20Ta%20paidia%20poy%20metakinoyntai%20stin%20Ellada%20-%20Basika%20Stoicheia%20Okt%202017.pdf>
- The Greek Ombudsman – Ombudsman for the Child- UNICEF (2018)- Δίκτυο για τα δικαιώματα των παιδιών που μετακινούνται Ιανουάριος 2017-Ιανουάριος 2018 Ανακτήθηκε από <http://www.0-18.gr/downloads/EKTHESH%20APOLOGISMOU%20DIKTYOU.pdf>
- Pliakos, K. (2016) Οι περισσότεροι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες ούτε καν εντοπίζονται, CNN Greece. Ανακτήθηκε από <http://www.cnn.gr/focus/story/20498/oi-perissoteroi-asynodeytoi-anilikoi-prosfyges-oyte-kan-entopizontai>
- UNCHR – General Secretariat for Gender and equality – Ministry of Citizen Protection (2011) Guidelines for Protecting Women and Girls during first entry and asylum



- procedures in Greece Ανακτήθηκε από http://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2017/05/Asylum_Guidelines_el_June2011.pdf
- UNCHR (2016).. Left behind – Refugee education in crisis. Ανακτήθηκε από <http://www.unhcr.org/59b696f44.pdf>
- UNCHR (2017). Her Turn report webpage. Ανακτήθηκε από <http://www.unhcr.org/herturn/>
- UNCHR (2017). Δώσε το #paron campaign webpage. Ανακτήθηκε από <https://support.unhcr.gr/education/>
- UNICEF, ΕΚΚΑ (2017 March 1). Επικαιροποιημένη κατάσταση: Ασυνόδευτα Ανήλικα (Α.Α) στην Ελλάδα. Ανακτήθηκε από <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/54239>
- UNICEF (2017, March 31). Παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελλάδα, Δευτερεύουσα ανάλυση στοιχείων από τις ακόλουθες πηγές: Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης, Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, Ελληνική Αστυνομία, ΕΚΚΑ, UNICEF, ΔΟΜ, UNHCR, Υπηρεσία Ασύλου (2017) Ανακτήθηκε από [https://www.unicef.gr/uploads/filemanager/PDF/2017/doc\(02\).pdf](https://www.unicef.gr/uploads/filemanager/PDF/2017/doc(02).pdf)
- United Nations Human Rights High Commissioner (1989). Convention on the Rights of the Child General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 Ανακτήθηκε από : <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>
- Tomara, E. (2017). UNICEF: Περισσότερα παιδιά προσφύγων σε ελληνικά σχολεία, Η καθημερινή. Retrived from <http://www.kathimerini.gr/930381/gallery/epikairothta/ellada/unicef-perissotera-paidia-prosfygwn-se-ellhnika-sxoleia>